

GÂNDIREA

ANUL XVI. — Nr. 7.

SEPTEMBRIE 1937.

S U M A R U L :

I PETROVICI : Ideia de Dumnezeu în fața rațiunii	313
LUCIAN BLAGA : Cincisprezece poezii	319
VICTOR PAPILIAN : Un nedreptățit	327
ARON COTRUȘ : New-York	340
OLGA CABA : Metempsichoză	342
AXENTE SEVER POPOVICI : Lumini dintr'un început	343
ȘTEFAN BACIU : Poezii	349
OVID CALEDONIU : Poezii	351

IDEI, OAMENI, FAPTE

SEPTIMIU BUCUR : O prezentare românească a lui Schopenhauer	352
NIȚĂ MIHAI : Poezie, muzică și cult	355
GRIGORE POPA : România la congresul internațional de filosofie	357

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA : N. I. Herescu : Despre clasi- cism — Cezar Petrescu : 1907. — B. Iordan : Trenul albastru. — Mircea Eliade : Șarpele	358
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

NICHIFOR CRAINIC : Despre Descartes. — Spirituali- tatea satului. — Istoria unei convertite. — Vasile Pârvan. — Gogomăniile d-lui Eugen Lovinescu. — N. Gogol, tălmăcitor liturgic.	364
--	-----

E X E M P L A R U L 20 L E I

Omul forte reuşeşte

În lupta pentru viaţă, sănătatea este primul factor al succesului. Iată aici, pentru a păstra nervii liniştiţi, "eroerul împede, muşchii sprinteni şi corpul vior, o reţetă care a făcut toate probele: este de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă şi de a lua, înaintea fiecărei mese, un păhărel din acest delicios vin fortifiant. Dl. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experienţa şi scrie:

"Sunt ani de zile de când întrebuiţăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic".

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu conţine atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficace — şi de preţ neinsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE

PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA PHARMACIE SI PROGUERII

GÂNDIREA

IDEIA DE DUMNEZEU ÎN FAȚA RAȚIUNII^o

DE

I. PETROVICI

Comunicare făcută la congresul internațional de filosofie din Paris (Congrès Descartes) ținut între 31 Iulie și 7 August 1937.

Sper că tema comunicării de față corespunde ambelor tendințe ale acestui congres de filosofie: este în primul loc o temă filosofică vie și neperimată, deși, în decursul secolilor a fost de-atâtea ori examinată și rezolvită de mari și numeroși cugețatori; iar pe de altă parte titlul acestei comunicări ne evoacă puternic filosofia cartesiană, care constituie în mod firesc pentru reuniunile noastre din acest an, umbra protectoare și bolta prestigioasă. Fără să fie vorba de-o pură exegeză istorică, ci preocupati mai cu seamă de poziția problemei enunțate, în corelație cu etapa actuală a gândirii filosofice, va fi totuși interesant să vedem astăzi, după trei secole de evoluție și de critică epistemologică, cât a mai rămas în picioare din punctul de vedere al marului Descartes.

Pentru Descartes — se știe — existența lui Dumnezeu era demonstrabilă în mod rațional, fie cu argumentul *ontologic*, fie mai ales cu un argument *aposteriori*, care conchidea dela efect la cauză, a *contingentia mentis*, — argument înrudit de aproape cu acel cosmologic, care conchidea și dânsul a *contingentia mundi*. De fapt era vorba numai de o nuanță a parte a argumentului cosmologic, cu acelaș mecanism esențial și cu aceeași structură fundamentală ¹⁾.

Dar frumoasa confiență a lui Descartes în puterile rațiunii noastre și în posibilitatea ei de-a ajunge, printr'o demonstrație riguroasă, până la Dumnezeu, nu s'a putut menține în filosofia ulterioară. Rând pe rând s'au pus în evidență origina complexă și precumpănitor afectivă a credinții religioase, incapacitatea rațiunii de-a făuri argumente mulțumitoare pentru a fundă existența divinității (David Hume și Kant au ruinat rând pe rând toate argumentele clasice), în sfârșit tot pentru a se disocia obiectul credinții religioase de orice dialectică rațională, s'a mai arătat că speculația filo-

¹⁾ Argumentul „a contingentia mentis“ al lui Descartes, constă în rezumat din convingerea că ideia unui Dumnezeu infinit, prezentă în spiritul nostru, nu poate fi zămisliță de spiritul omenesc, esențialmente limitat așa că urmează să-i atribuim o cauză infinită ca și dânsa, *pe Dumnezeu însuși*, întrucât în cauza unui lucru trebuie să fie cel puțin tot atâta realitate cât se găsește în efect. (...) „je n'aurais pas l'idée d'une substance infinie, moi qui suis un être fini, si elle n'avait été mise en moi par quelque substance qui fût véritablement infinie“. *Descartes: Troisième méditation métaphysique*).

sofică n'a descoperit ea pe Dumnezeu, ci l-a găsit în viața socială, care mai de mult îi făurise noțiunea și o integrase în complexul de convingeri al individului și colectivității.

Este drept că filosofia profană a găsit noțiunea de Dumnezeu în societate, ca obiect de cult public și privat. Dar poate că acea noțiune, ajunsă succesiv la un grad de remarcabilă rafinare, a fost tot opera *Spiritului filosofic*, care activa la început sub veșmânt teologic și întrucâtva fantezist. Această noțiune, deși cu origină complexă, n'a fost poate streină de trebuința spirituală de-a se ajunge cât mai repede la o explicare totală a existenței, care să-i închee edificiul și să epuizeze enigma.

Ideia de Dumnezeu a avut astfel și un rol explicativ, înjghebând la iuțeală o interpretare a lumii, pentru a ține locul explicării științifice, care înaintează incomparabil mai încet, în dezvoltarea ei prudentă și metodică. Ceva din acest rol a avut de altfel și sinteza filosofică propriu zisă, întocmind cu regularitate încheeri provizorii ale conștiinței. Între marea viteză a explicării teologice și mica viteză a investigației științifice, sinteza filosofică ocupa o poziție de mijloc, prezentând totuși mari analogii cu tendința teologică, cel puțin când este vorba de fixarea cauzei prime și a principiului ultim. În această împrejurare speculația metafizică a făcut apel adesea la noțiunea de Dumnezeu, și este o chestiune netransată dacă filosofii n'ar fi parvenit să făurească ei această noțiune, în cazul când n'ar fi găsit-o, elaborată gata în societate.

Când astăzi se caută a se reduce din cale afară rolul rațiunii la geneza iedii de Dumnezeu, invocându-se incapacitatea dialecticei raționale să pășească în transcendent, înseamnă să se uite, că la origină, religia a fost în mare parte un fruct al rațiunii, că explicările religioase — așa naive cum erau — satisfăceau perfect rațiunea, întrucât analogiile din care s'a plăsmuit mitologia divină, intrau perfect odinioară în cadrul acelei metodologii nerafinate, de care se slujea rațiunea la început. Numai cu timpul s'a marcat diferența între atitudinea inițială și explicarea rațională, și numai atunci rațiunea nemulțumită, dar care nu voia totuși să deposedeze sufletul de mângâerile religioase, a inventat teoria „simboalelor“, a desemnat religiei alte izvoare sufletești, într'un cuvânt a luat deprinderea să împingă viața religioasă în lotul afectivo-voluntar. Acest fapt a contribuit și dânsul, paralel cu complexitatea și emotivitatea vieții religioase, la tendința contemporană de-a se scoate religia din forul rațional și de a-i stabili fundamente exclusiv sentimentale și voluntare.

Fără a nega, întrucât mă privește, diversitatea surselor sufletești din care se alimentează credința în divinitate, socot totuși că se nedreptățește rolul esențial al elementului intelectual, care a prezidat și la nașterea ideii de Dumnezeu, și la conservarea ei ulterioară, împotriva adversității tuturor criticelor, savant și meșter formulate. Fără osatura intelectuală nu s'ar fi putut nici ajunge, nici păstra noțiunea de Dumnezeu, care în toate religiile cuprinde, precum afirmă J. Lachelier, conținutul inevitabil... „d'une existence extérieure et supérieure à la nature, d'un *au-delà*“. Stările afective nu au autoritatea să afirme această realitate, iar cât privește aspirațiile noastre morale, ele ar putea tot așa de bine să întreție scepticismul religios, față de înfrângerile lor repetate în sânul unui univers amoral, și neținut în respect de nici o putere vizibilă. Ceiace dă consistență credinței în Dumnezeu, și întreține convingerea în existența obiectivă a divinului, este deci participarea efectivă a factorului intelectual. Avea multă dreptate Montaigne atunci când a spus : „il faut accompagner notre foi de toute la raison qui est en nous“, după cum sunt încredințat că Descartes a sesizat perfect situația problemei, atunci când s'a gândit să întemeieze va-

loarea credinții în Dumnezeu, pe mecanismul unui argument dialectic, cu concluzie necesară.

Negreșit în sufletul nostru, frământat și conștient de limitele sale, se află o vie dorință ca Dumnezeu să existe, — și din cauza aceasta pornirile noastre afective împing aparatul demonstrației intelectuale, precipitându-l uneori să combine „coûte que coûte“, fără multă critică metodologică, argumentări favorabile concluziunii așteptate. Ca o dovadă a tendinții de-a se folosi orice fel de mijloace demonstrative, numai să avem impresia de-a fi ajuns la rezultat, ar fi și faptul că pe când unul din argumentele clasice demonstrează necesitatea existenței lui Dumnezeu, plecându-se de la *imperfectiile lumii* înconjurătoare, ceiace ar dovedi „qu'elle ne se suffit pas à elle-même“, — un alt argument, tot așa de clasic, postulează existența lui Dumnezeu, pornindu-se din contra, de la *perfectiile și armoniile lumii*, ceiace ar părea să reclame un autor luminat și inteligent.

* * *

Nu am evident intențiunea să iau apărarea tuturor argumentelor tradiționale, astăzi atât de sdruncinate de acțiunea disolvantă a criticismului filosofic. Mă voi mărgini la unul singur, după părerea mea nedreptățit de critica kantiană și post kantiană, întrucât eu îl socot destul de solid pentru a sta în picioare; e vorba de argumentul *cosmologic*, căruia în esență i se subsumă și principalul argument cartesian.

Argumentul cosmologic, după cum bine se știe, este un argument *a posteriori*. Existența cunoscută nouă, nu este necesară, ci are caracterul de fapt contingent. Fundamentul ei nu se poate găsi în ea însăși, unde lanțul cauzalității nu se sfârșește nici odată, ci în afară de ea, într'un principiu superior, care cuprinde în sine și propria sa rațiune de a fi. Cu aceasta am ajuns la izvorul divin al existenței, la Dumnezeu, realitate ultimă, transcendentă, perfectă și eternă.

Imi este peste putință să dezvolt, într'un interval așa de limitat obiecțiile care s'au adus argumentului cosmologic, precum și răspunsurile ce li se pot da, rămânând deocamdată să le trec și pe unele și pe altele într'o revistă sumară, cu toate că, sper, îndeajuns de precisă.

a) S'a reproșat argumentului cosmologic că în nici un caz nu demonstrează existența unui Dumnezeu *personal*. Este adevărat, — dar de unde urmează că e indispensabil ca Dumnezeu să fie persoană în accepția obișnuită a cuvântului? Nu însemnează oare a-l micșora cu această pretențiune, și a fost oare această imagine, în ochii teologilor savanți, altceva decât un simbol, o formă a neputinții noastre imaginative?

b) Se mai susține că acest argument chiar dacă stabilește o cauză transcendentă, nu-i poate însă stabili *perfectiunea*. Atunci când vorbim de perfecția divină, în realitate am depășit argumentul cosmologic, lăsându-ne prinși de mrejele sofistice ale argumentului ontologic, care pornește apriori de la ideea de perfecțiune, deducând în mod dialectic existența obiectivă a ființei perfecte.

Aci așa avea de observat că la argumentul ontologic existența se deduce din ideea de perfecție, pe când la cel cosmologic avem drumul invers, adică perfecția se atribuie unei existențe conchisă a posteriori și concepută de rațiunea noastră „comme se suffisant à elle-même“. Perfecția nu ar fi aicea decât o *urmare* a faptului că acea realitate supremă este „causa sui“, și nu are deci trebuință de nimic.

c) O altă obiecție subliniază că ar fi absurd să *dublăm* enigma existenței, atri-

buind origina lumii unui Dumnezeu misterios și neexplicabil, în loc să admitem pur și simplu că lumea e un fapt original neinteligibil. „Tout s'explique par Dieu”, spune Maeterlinck, mais Dieu ne s'explique pas, et nous voilà bien avancés !“ De unde îndemnul aceluiaș gânditor să ne oprim resemnați la maxima obscură: „Le monde existe parce qu'il est son propre auteur“.

Atâta numai că nu orice realitate poate fi propria sa cauză și nu față de oricare poți sili categoria cauzalității la tăcere. Lumea sensibilă nu poate fi în nici un caz propriul său autor decât *atribuindu-i-se un substrat, complectamente diferit de înfățișarea fenomenelor cunoscute*. Cu asta ajungem la postularea unui „gen” de realitate, pe care chiar dacă nu o putem intui, îi putem totuși atribui mai ușor caractere pe care mintea noastră le refuză hotărît fenomenelor înconjurătoare.

Dumnezeu nu ar fi altceva, din acest punct de vedere, decât noțiunea schematică a unei realități ce-și are în ea însăși propriul său fundament — așa dar complectamente aparte de ceiace știm din jurul nostru. În felul acesta se și creiază noțiunea de supranatural, — în opoziție cu naturalul.

d) Vin acum obiecțiuni mai grave care ating chiar conceptul de cauză primă. Filosoful francez Le Roy în puternica sa lucrare „Le Problème de Dieu” spune textual: „Nous sommes en présence de continus indéfiniment divisibles, mais non pas infiniment divisés... Des lors tombe l'argument de la cause première, puisqu'on n'a plus à compter les causes“.

Eu cred că situația nu se schimbă fundamental dacă socotim lumea sensibilă numai „indéfiniment divisible” și nu „infiniment divisé”. O realitate divizibilă nu poate nici ea cuprinde propria sa rațiune. Când Leibniz în căutarea fundamentului existenței a depășit lumea fizică, ajungând la spirit, — asta s'a întâmplat tocmai din cauză că materia era divizibilă. Realitatea care se poate îmbucătăți, (morcelor) este accia căreia rațiunea are dreptul să-i ceară deplină și totală inteligibilitate, iar în fața amânării fără termen, rațiunea atunci o depășește.

În schimb aceeași rațiune se poate domoli față de concepția unei realități de altă natură, nici divizată, nici divizibilă, chiar dacă nu o pricepe și îi rămâne în fond misterioasă. În orice caz rațiunea poate să arate care feluri de existență *nu* pot fi propriul lor autor, și cum trebuie să se prezinte o realitate care ar îndeplini această condiție.

e) O altă obiecție fundamentală vine din partea filosofiei idealiste, care face deosebire între lumea cum este, și lumea cum apare. Invocându-se această distincțiune, unii filosofi (de exemplu Verweyen) au pretins că argumentul cosmologic pornește de la o bază fictivă, întrucât *contingența* fenomenelor naturii poate că nu este o contingență intrinsecă, ci una subiectivă, decurgând din limitele cunoștinții noastre. În ele înșile aceste fenomene ar putea fi necesare, ceiace n'ar mai reclama imaginarea unui principiu transcendent, care să le explice apariția. Se poate totuș răspunde că situația nu se schimbă fie că contingența fenomenelor e obiectivă, fie că e subiectivă. Dacă originea contingenței fenomenelor stă în limitele cunoașterii noastre, „din cauză că noi nu pătrundem până la ultimele condiții ale existenței lor și astfel, nu le sesizăm necesitatea” anjungem fără voie, vorbind de acele *ultime condiții* — care sunt de sigur de altă structură decât a fenomenelor — ajungem din nou la ideia de Dumnezeu, unde se prezumă că se contopesc la olaltă libertatea de creație și necesitatea existenței. A lega exclusiv argumentul ontologic de contingența obiectivă, însemnează a-i îngusta nelegitim aplicațiunile sale, după cum de asemeni este aproape o șicană,

să se insiste prea mult, în legătura cu divinitatea, asupra deosebirii cam flotante, dintre „transcendent“ și „immanent“.

f) Încă o obiecție în contra argumentului cosmologic, ar fi aplicarea nelegitimă a principiului de cauzalitate, al cărui uzagiu ar trebui să se mărginească în cuprinderea lumii sensibile, iar nu să treacă dincolo de ea. Obiecția a fost formulată de Kant, deși precum bine se știe, filosoful german însuși s'a făcut vinovat, în opera sa, de călcarea frecventă a regulii prescrise de el. Această inconsecvență ce se poate întâlni și la Kant, și la alții care au împărtășit aceeași opinie, este oricum simptomatică. În orice caz, în această ordine de idei, am avea de făcut două observări esențiale. Prima ar fi următoarea : cauzalitatea fenomenală nu merge numai pe-o dimensiune, ci în două, adică și menținându-se la suprafață și coborînd la adâncime. Existența acestei dualități se arată și în vechea distincțiune, între cauza ocazională și cea eficientă, putând adăuga că aceste două cauzalități, *la limită*, se transformă, cea ocazională devenind cauzalitatea fenomenală propriu zisă, pe când cea eficientă, îngropându-se tot mai adânc, tinde a trece dincolo de planul naturii, într'o regiune inaccesibilă și nemăsurabilă. Aruncarea unei pietre în văzduh, simplă ocazie pentru căderea ei, poate deveni cauza ei calculabilă, în timp ce forța incomensurabilă a gravității, care operează din adâncimi, se înfundă în lumea misterelor.

A doua observare ar fi că făcând din Dumnezeu, cauza primă a existenței, nu ar fi vorba propriu zis de-o extindere a cauzalității dincolo de lumea sensibilă ci poate mai degrabă de-o suspendare a ei. Căci la Dumnezeu lanțul causal se întrerupe și se încheie.

Parcă se înlătură tocmai aplicarea nelimitată a categoriilor noastre intelectuale — de al căror usagiu restrâns poate că avem o intuiție latentă — deși suntem nevoiți, vorbind de *cauza* primă, să ne servim tot de termeni categoriali, și să folosim expresii relativiste chiar atunci când ancorăm în absolut.

Vom adăuga acum spre a încheia, la observările polemice de mai sus, și în sprijinul aceleiași concluzii, câteva considerații constructive.

Astăzi se vorbește foarte mult de *experiență religioasă*, ceiace ar fi constatarea directă a existenței lui Dumnezeu și ar dispensa astfel de nevoia oricărei demonstrații. Și totuși—poate cu excepția marilor mistici cari pretind a avea o comuniune completă cu Dumnezeu, într'un fel de experiență supranaturală — restul credincioșilor, oricât se vor prevala de perceperea în conștiință a unui sentiment revelator, de fapt ei *conchid* mai mult prezența lui Dumnezeu după anume efecte interioare, care ar constitui experiența religioasă normală. Ar fi vorba mai mult de o apropiere de divinitate, de sesizarea unor adieri divine, — de o experiență care se completează totuși, cu deducții logice. Ar fi deci tot o conchidere de la o experiență concretă, la Dumnezeu, — am putea zice o nouă formă, o nuanță modernizată a argumentului cosmologic, mai ales dacă ținem seama de tinctura psihologică pe care el o avea la Descartes.

Este interesant și caracteristic pentru afirmația noastră că chiar un mare mistic, ca St. Jean de la Croix, declară că a simțit prezența lui Dumnezeu printr'o noapte totală care i s'a lăsat pe suflet (deci prin ceva negativ), pozitive fiind numai efectele morale ale acestei prezențe, care servesc firește ca verificare empirică. Pare că și aceasta seamănă mai mult cu o inferență de la efect la cauză.

Care ar fi acum aspectele empirice, determinate ce mai ales ne îndrumază spre concluzia existenței lui Dumnezeu ? Imi permit să semnaliez aspectul *ierarhic* al naturii, care a servit ca bază și ideii de *evoluție*. Cum ascensiunea treptelor naturii ne este dată sub formă de fragment (care culminează la noi) spiritul omenesc, cu

veșnică trebuință de totalizare, imaginează trepte și deasupra sa, care să încheie organic scara evolutivă. Dar această înălțare a gândului până la apogeul perfecțiunii, nu este numai un proces abstract și dialectic care ar întregi seria imperfecțiunilor graduale cu o realitate perfectă, ci mai de grabă sesizarea unui elan interior, care ne străbate venind de desubtul nostru și năzuind a trece deasupra noastră. Dacă animalele ar avea o conștiință mai puternică, desigur că ar sesiza și ele elanul care le străbate pentru a se realiza în forme superioare. Grație unei conștiințe mult mai luminoase, omul, chinuit de aspirația de-a se depăși pe sine, percepe elanul vital nu numai strict pe porțiunea din dreptul treptei sale, ci îl simte venind din vale, și tinzând să treacă mai departe și mai sus. De aci oscilarea ființei omenesti între demon și înger, de aci senzația unei ierarhii, pe care omul o întregește cu mintea dincolo de treapta pe care se găsește el. Dumnezeu ar fi expresia concentrată și abreviată a treptelor viitoare, — precum și aceea a potențelor latente care fac cu puțință această ascensiune.

Totuș Dumnezeu nu este o perfecție în curs ci una din etern realizată. Ca să ajungem la această idee ne ajută efectiv teoria *idealității timpului*, care rămâne una dintre marile piese ale idealismului kantian. Absolutul fiind scos din instabilitatea temporală, diferitele faze ale perfectibilității dinamice, devin, pe planul eternității, poziții care nuanțează pantele perfecțiunii, în complectitudinea și strălucirea ei eternă. După cum succesiunea timpului presupune încremenirea eternității, tot așa dinamismul perfectibilității, presupune o perfecție realizată. Perfecția realizată nu se poate situa pe *acelaș* plan cu lanțul perfectibilității — cu treapta ei finală — ci pe un alt plan, care implică o *coeternitate* cu lanțul nesfârșit al fenomenelor. Dumnezeu ar apare astfel în consecință cu doctrina cartesiană, suportul permanent al lumii, care altfel s'ar prăbuși.

Negreșit un Dumnezeu stabilit inductiv, conchis din efectele sale, tot așa precum Le Verrier a conchis existența lui Neptun din anumite efecte turburătoare, nu are caracterul unei concluzii sigure și de aceea nu satisface exigențele adânci ale credinții religioase. Și de sigur că una din modernizările vechilor demonstrații, ar fi și aceea, evident deficitară, că rezultatul argumentării în chestiune nu are caracter de necesitate, neputând să depășească pe acela al unei probabilități. Este drept că în locul unei verificări propriu zise (Dumnezeu nu poate apărea lunetii astronomice ca Neptun) s'ar putea invoca consensul general — deși trebuie să observăm că pe când de obicei, într'o investigație științifică, întâiu avem operația logică și numai pe urmă vine verificarea, în chestia aceasta există întâiu consensul (sub forma unei vechi și tradiționale convingeri sociale), în timp ce demonstrația logică ar juca, dânsa, rolul de verificare.

Ori care ar fi dificultățile însă, parcă tot o argumentare intelectuală, fie și cu rezultate probabile, e mai satisfăcătoare, decât o credință pură, subiectivă și sentimentală, — chiar una în felul postulatelor practice kantiene. Cu atât mai mult, cu cât la limită, și până la o eventuală desmințire, probabilitățile inductive se transformă pe nesimțite în certitudini, aceasta chiar la adevăruri care ne angajează mai puțin și nu ne răscolesc până în profunzimile ființei noastre, cum ar fi cazul cu adevărul de care ne-am ocupat acum.

CINCISPREZECE POESII

DE

LUCIAN BLAGA

ASFINȚIT MARIN

Piere în jocul luminilor
Saltul de-amurg al delfinilor.

Valul acopere numele
scrise 'n nisipuri, și urmele.

Soarele, lacrima Domnului,
cade în mările somnului.

Ziua se curmă, și veștile.
Umbra mărește poveștile.

Steaua te-atinge cu genele.
Mut tălmăcești toate semnele.

Ah, pentru cine sunt largile
vremi? Pentru cine catargele?

O, aventura și apele!
Inimă, strânge pleoapele!

ANNO DOMINI

Intrat-a noaptea'n burg, fără de vamă.
Și-i dat să ningă iar sub ore sure.
Tânjesc pe streșinile catedralei
medievale duhuri de pădure.

Bătaia ceasului stârnește liliacul
din somnul lung, în care s'așezase.
Cenușa îngerilor arși în ceruri
ne cade fulguind, pe umeri și pe case.

ANI, PRIBEGIE ȘI SOMN

Anii, se vor lungi
încet, încet, cu tot mai mari pași
dela oraș la oraș.
Mă opresc cu ochii în huma săracă,
mi se pare că anii aceștia
de osteniri fără zare,
de rătăcirii și aureole amare,
vor ține până la urmă,
ca un vânt ce mă'mbracă
și-mi svântă ființa.
Acestui cutreier nu-i chip să-i dăruiu
temeiul promis
și mersul de-un mal să-l anin,
sub călcâie
nu se ivește țărâna și piatra,
ce mi se cuvin.
Cum steaua nu are, deasupra mea,
niciun nume,
n'o pot ruga
nici să se stingă, nici să rămâie.

Pân' la cercul de miazănoapte,
unde auzi scârțâind în viforniță
osia bolții, umblat-am prin feluri de locuri.
Sub semn capricornic
răzbiei, printre pinii cu umbra sgârcită.
Seminții, pretutindenea altele,
aprinde alte focuri,
și soarele'mpinge alt ornic.
Fâlfâind ca din steaguri
cu zariștea 'ntreagă,
soarta își face cu mine jocul potrivit.
Un negru noroc prin văzduhuri străine
îmi ține de strajă,
nu mă desleagă.

Văd anii crescând și pașii lungind
peste toate văile, muchile, iernile, verile,
peste toate clopotele și toate tăcerile.
Podișul m'alungă, șesul mă cere, tot altul.

Singură vatra nu mi-e 'ngăduită;
și cum aș slăvi scânteia 'mpământenită,
cenușa și pravila, fumul — înaltul !

Stau acu iarăși cu fața spre țară.
Intoarcerea va să rămână un vis,
să nu calc o nespusă poruncă
sau poate fiindcă făturii așa-i este scris.
Numai noaptea, în fiecă noapte
somnia mai vine,
sosindu-mi din depărtatele plaiuri
mi-aduce un pic de 'ntuneric,
ca un pumn de țărână din patria mumelor,
din cimitire de raiuri.

LÂNGĂ CETATE

Nebunul cetății spre turn
privește, călcând pe coturn.
Ce spornic e timpul, ce lin
prin noi strecuratul venin !

Bang-bang ! Cât de bine ar fi
cetatea să uite o zi
că ceasul îi este stăpân !
Dar ornicul bate, bătrân.

Isbânzile cui n'au căzut ?
Și inima cui n'a tăcut ?
Ah, luntrile toate spre-apus
un val aherontic le-a dus !

IN PREAJMA STRAMOȘILOR

Pe lespezi dacă te-apleci
auzi scarabei sărutând părinteștile luturi,
crengile noastre căzute'n adânc, în ținuturi
amare și reci.

Pe lespezi urechea de-o pui, audu-se viermii
cu freamăt porniți pe căile vremii
cu carnea noastră să se cuminece
pe rând în nouă duminece.

I E Z E R U L

În pâlnia muntelui iezerul netulburat
ca un ochiu al lumii, ascuns, s'a deschis.
Oglindește un sbor prea înalt și ceasul
curat, ce i-a fost odată promis.

Cată lung Ochiul spre nord și spre vârste,
și mulcom apoi spre vântul cer.
Visează'n amiazi despre rodii de aur,
care se coc, senine, în ger.

C O R B U L

Câmp alb. Descinde'ntrupat din funingeni
un corb. Îl vezi, fetița mea, Ana ?
În toamnă pe-aici se stingea aurie povestea,
fâșnea veverița, cădea castana.

Corbul își măsură pasul, scrie'n zăpadă
nou testament, sau poate o veste, cercască,
pentru cineva care ar trece prin țară
și n'a uitat, de tot, să citească.

Noi oamenii, noi am uitat.

T R E Z I R E

Mocnește copacul. Martie sună.
Albinele'n faguri adună
și-amestecă învierea,
ceara și mierea.

Nehotărît între două hotare,
cu vine trimise sub șapte ogoare,
în văzduhuri smeu,
doarme alesul, copacul meu.

Copacul meu.
Vântul îl scutură, Martie sună.
Câte puteri sunt, se leagă'mpreună,
din greul ființei să mi-l urnească,
din somn, din starea dumnezeiască.

Cine vântură de pe muncel
atâta lumină peste el ?

Ca lacrimi — mugurii l-au podidit.
Soare soare, de ce l-ai trezit ?

BUNĂVESTIRE PENTRU FLOAREA MĂRULUI

Bucură-te, floarea mărului, bucură-te !
Uite în preajmă-ți pulberi de aur
ca un nor în aer !
Îâsnesc firele ca dintr'un caer
de pretutindeni și de nicăieri ! Nici o făptură
nu'ntreabă, — polenul căzut în potire
ca un jar îl îndură
toate florile, în dulci suferinți
peste măsură
și peste fire.
Bucură-te floare ca ghiocul
și dumirește-te !
Nu trebuie fiecare
să știm cine aduce și împrăștie focul.
Dar vezi, arhanghel sunt, iar tu ești floare,
și dacă ntrebi, nu pot să tac
și să mă strâng în cingătoare.
Cine-l aduce, caldul, cutremurul ? Iată
acesta e Vântul, nimenea altul. E Vântul,
nevăzutul voevod
fără trup, fără mâni,
al acestor săptămâni.
Bucură-te, floarea mărului
și nu te speria de rod !

OASPEȚI NEPOFTIȚI

Plecară iarăși voevozii daci
spre miazănoapte, de unde ne veniră,
cu oile și cu bourii.
Și ceilalți, cari din răsărit sosiră
cu arapi și cu cămile,
de asemeni se înduplecară
mai târzior, pe seară.
Fecioara'n marea zarvă nu se miră
că și-a pierdut condurii.
Vrea liniște Maria
după atâția oaspeți,
vrea liniște de-acu, și bucuria
să fie-a ei, deplină.
Poate mai bine-ar fi
să sufle'n steaua dela poartă,
s'o stingă. Ea singură-i de vină
că sosesc atâția trași-împinși
din patru vânturi, cu nechez de soartă.

De-aceeași prea senină
păreră e și asinul bătrân,
ce roade'n petice condurii
găsiți prin paie și prin fân.
Maria n'avu timpul pân'acum
nici măcar să-și vază pruncul
de-atâta solie din atâta drum.
S'apleacă peste iesle
și peste lumină Maria.
De dragoste-i țâșnește laptele
în sâni, și-i umezește iia.

A L E S U L

Voinicelul de șapte ani
se călește lângă cei bolovani
la marginea satului.
Ca'n marginea lumii și-a leatului.

O șoaptă trece printre oameni ades,
și-alunecă svonul pe limbile pomului :
El e cel chemat ? El e cel ales ?
Frunza verde — Fiul Omului ?

Soarta lui scrisă-i pe aripi de vultur,
dar văzduhul încă nu vrea
să i se adune, să i se'nchiege sub sbor.
El se deprinde. Cu o rădașcă. Cu un nor.

Lupta de astăzi fu lungă și grea.
Spada — i s'a tocit de-o stea.

B E L Ș U G

— Negrule, cireșule,
gândul rău te'mprejmue.

Jinduiesc la taine coapte
guri sosite'n miez de noapte.

Om și păsări, duhuri, fluturi,
nu așteaptă să te scuturi.

Prea ești plin de rod și vrajă,
vine furul, pune-ți strajă !

— Las' să vie, să culeagă,
Vara mea rămâne'ntreagă !

Stelele deasupra mea
nimeni nu mi le-a fura !

CÂNTECUL BRADULUI

Sub ursa mare, surpat de bureți,
neatins de om, neajuns de ereți,
bătrân, bătrân, în imperiul meu
bradul bărbos străjuește mereu.

Lichene și buhe și viespi îl cuprind.
Painjenii sfinți prin cetini se'ntind.
La un veac, tot la un veac, din înalt
mi-l lovește în creștet fulgerul alb.

Stă între zodii și țară un brad.
Sărutate de fulger — crengile ard.
Dar iată, se scutură numai de scrum,
și flamura-i nouă și fără de-ajun !

Mistrețul poveștilor iară și iar
încearcă de scoarță prăsele de var.
Și făr'de-asfințit în imperiul meu
tânărul brad străjuește mereu.

C I O C Â R L I A

Cântă cineva în nori de zi
deodată cu zorile. Cine-o fi ?
Cântă cineva'n văzduh.
E o pasere ? E duh ?
Numai el o fi, numai el :
pământeanul puțintel
cu trupul ca bucatele
mult lăudatele,
cu glasul ca seninul
cu sânge ca aminul.
Numai el poate fi :
Hristosul pășăresc ! Cel
ce'n fiecare zi
se'nalță odată,

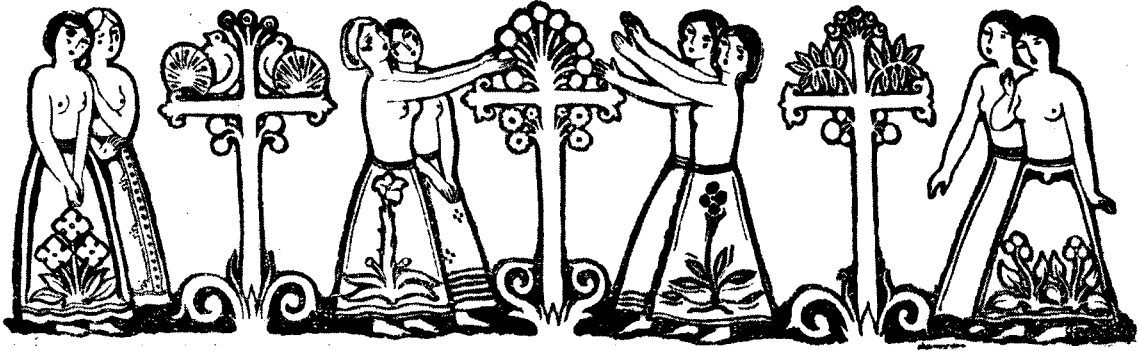
biruitor fără fier,
din holdă la cer,
și descântă păcatele
peste toate satele.

BAZIN INTR'UN PARC

La fața stihiei
peștii s'adună,
cu ochii întorși
se uită la lună.

Suveici de aur,
mici zei de apă,
luând sfatul lunii
învață să tacă.

UN MARE NEDREPTĂȚIT...

DE

VICTOR PAPILIAN

I.

Bătrânul pensionar intră morocănos în cameră. Venea să cate pricină. Ah, fetele de azi ! Să le ia dracul !... Mai ales pe studente. Iți țin casa ca vai de lume. Dar, în necazul lui, odaia era în ordine, fiecare lucrușor la locul lui ca la spițarie și numai geamantanul deschis, valiza și servieta plină arătau pregătirile de plecare ale fetei. Bătrânul, înciudat, începu să lovească în bagaj cu vârful bastonului. Asta-i făcea mare plăcere.

El, pe Ada, n'o bătuse nicicând, dar la fiecare greșeală — asta de când era mică — o îmboldea cu vârful degetului unde-i venea mai bine, cum îmboldea acum acest bagaj cu vârful bastonului. Simți, după ciocănit, pachetul cu rufe pe sub acoperișul de pânză, lovi tocul unui pantof, se lăsă într'un tub cu pastă de dinți, iar într'un colț prinse sfoara unui pachet.

— Scrisori... rânji bătrânul.

Și gâfâind de emoție ca în fața unei prăzi neașteptate, se lăsă în genunchi, băgă mâna adânc în geamantan și trase pachetul. Odată cu el scoase și un caiet.

— Jurnalul... gândi el și înșfăcând scrisori și caiet, trecu la el în odaie.

Până să se întoarcă Ada mai avea timp. Și la urma urmei, ce, nu era fata lui?... N'avea el dreptul, ba chiar și datoria s'o supravegheze ?

Bătrânul s'a apropiat de fereastră. Vede bine, nu și-a pus încă ochelari — măcar dacă toți tinerii ar avea vigoarea și sprinteneala lui intelectuală — dar la semi-întuneric, cum e acesta de toamnă, ți se mai furișează câte o literă din privire. Deslușește perfect, scris străin, scris tânăr și bărbătesc. Vezi bine... scrisorile lui lunare de mult sunt cenușe, una cu praful maidanelor, scrisorile în care-și plângea amarul și sărăcia. Astea-s răvașe de dragoste. Și caietul ? De bună-seamă, colecție de impresii și comentarii zilnice ale diferitelor scene amoroase.

Bătrânul nu știe cum să procedeze. Ar vrea să citească deodată și scrisorile și paginile de caiet. Timpul însă, orîșicum, e măsurat. Trebuie să aleagă. Caietul îi e mai la îndemână și totdeodată mai de folos. Cu el va începe. Dar de la prima pagină a rămas prost. Are ochi buni, dar parc'ar fi de sticlă așa îi alunecă privirea, iar trupul îi este fixat ca un Vasilache prin toate sforile, și numai o mână i-a rămas

liberă, aceea cu care învârtește o foaie, apoi alta. Versuri!... Versuri pe fiecare pagină, până la sfârșit numai versuri. Acum, după duminică, s'a pornit smin-teala sufletului. Nu-l mai interesează scrisorile de dragoste. Treaba ei!... E studentă, majoră, emancipată. Dar versurile!... Cum și-a permis versuri fără știrea lui? Aci e desconsiderare și chiar trădare. Dacă are vreun dar, apoi de la el l-a moștenit. El era poet. Toată lumea știa și fata lui mai bine ca oricine. Dar ea, inimă ascunsă și vrăjmașă, numai pentru fapturna ei trăia. De mult o pândea, de mult o bănuise că-i leită mamă-sa, dar acum vedea doada.

Bătrânul e zăpăcit. Ii este necaz și moare de curiozitate. Năduf peste năduf simte din piept și până'n beregată, mai să-l sugrume, tâmplele-i bat, mânilor-i tremură, capul îi e înfierbântat și se trezește leoarcă de sudoare, ca și cum i-ar fi grozav de frică.

— Frică?... De cine?... se încurajează el.

Și totuși se simte în situația borfașului, care caută o scăpare... Ii e rușine de prostia sa, dar trebuie să recunoască — n'are încotro — că-i e frică. Mentea îi judecă repede și în pas cu fapta. Se întoarce din nou în camera fetei, își aminti de rânduiala bagajului și pune pachetul la loc, cu mare grijă trage rochiile deasupra, le netezește cu podul palmei, apoi, la fel, cu acoperitoarea de pânză, și când e sigur că nu se mai cunoaște nimic se întoarce în birou. E mulțumit. Ada, tocmai la București, are să descopere lipsa caietului.

Simte cum i se slobod baierile chipului în veselie. Strașnică păcăleală! Deodată se încruntă din nou. La colțul străzii a cârmit o trăsură.

El deschide saltarul unde se găsesc răvășite toate vechiturile — primele concepte, manuscrise nedesăvârșite, scrisori, însemnări și tot ce ar putea interesa pe cercetătorul de mâine — și ascunde caietul acolo, apoi se așează la birou cu capul în mâni, meditănd.

Fata intră grăbită. Dar graba ei e pripeală de sfiiciune. Trece repede pe lângă bătrân, la ușă ar vrea să se oprească, apoi se răzgândește și intră în odaia ei. Se teme de ce are să-i spună. Niciodată nu i-a permis el vreo drăgălășenie, nici pe timpul când trăia mamă-sa, dar mite acum. Bătrânul îi înțelege încurcătura. De aceea îi urmărește mișcările, savurând clipa. Fata e mândră ca și mamă-sa. Asta n'a putut el suferi la neamul lor, mândria! Un sărut mâna obligator o doare ca o înfrângere. În fine, fata s'a întors încărcată ca un hamal.

Clipa și-a ajuns culmea. Servitoarea e la bucatărie, dar ea n'are voie s'o deranjeze. Fata își lasă jos calabalâcul, ca să-și ia rămas bun. Acum toată mândria ei — moștenită dela mamă-sa — trebuie să cedeze.

— Tată, am încasat meditațiile. Ți-am adus și dumitale două mii de lei.

Bătrânul se smucește în el, tușește sec din gât, e încurcat. Nu știe cum să primească darul — ca respect sau ca ofensă — dar tentația învinge. Înălțându-și puțin capul, răspunde seniorial, parcă din mare depărtare, ca o grație.

— Lasă-i pe masă.

Ada profită de primul succes și trece la a doua parte a ofensivei, mult mai delicată, deci cu mult mai periculoasă.

— Uite, tată, ce m'am gândit încă... Să-mi dai câteva din versurile dumitale.

Bătrânul s'a zăpăcit de tot. Iși amintește de fapta sa. Ce să fie? Coincidență sau pedeapsa lui Dumnezeu?

— Vreau să le arăt lui Domițian, profesorul de română.

Bătrânul a întors privirea pe fereastră.

— El are o mare revistă literară... și e om cumsecade, nu ca ceilalți...
Pensionarul a băgat de seamă că în trăsura din stradă se află un tânăr.

— Cine te așteaptă ?

— Toduț... Tată, ce zici de propunerea mea ?

— Care Toduț ?

— Toduț Duruian.

— A ! băiatul popei Păsat...

Fata înțelege că batjocura tot în pofida ei este.

— Imi dai, tată ?

În fine bătrânul se simți răzbit. Toată ura lui comprimată de ani, toată ambiția lui de poet nesocotit și persecutat poate se rezolvau prin acest fapt fără nicio însemnătate. Nu era umilire. La urma urmei, care-i nebunul să nu ridice un bilet de loterie sub pretext că-și șifonează cuta dela pantaloni. Stăpânindu-și chipul și glasul, el întrebă cu aceeași indiferență :

— Mă pot încrede în tine ?

— Da, tată.

— Bine.

Deschide încet sertarul operelor definitive, cercetează pe îndelete manuscris după manuscris și la urmă se opri la un bloc cu scoarțele flexibile, din care paginile prinse cu agrafe se puteau desprinde fără nicio vătămare.

— Asta-i aur, fată... Ai înțeles ?

— Da, tată, făcu fata punând manuscrisul în servietă.

Apoi încărcându-se cu bagajele scobori în stradă. Rămas singur, bătrânul scoase din ascunzătoare caietul Adei.

— Să văd ce-i poate pielea...

N'avea însă stâmpăr; gândul îi călătorea spre București odată cu manuscrisul lui. Oare nu greșise umilindu-se față de Ada ? Nu.

Gândul bătrânului se rezolvi într'un sentiment larg de voie bună.

— La București, totul e cu puțință, când ești tânără, destul de drăguță... și pe deasupra studentă și emancipată.

* * *

Dela primele rânduri tocmai ceea ce prevăzuse el. Poezia era intitulată : Mamei. Prin urmare, darul de la el și recunoștința adresată mamei... Copil ingrat !

„Cu ce-a rămas din tine, mamă,

Dumnezeu încheie obada lumii întregi...”

Bătrânul rânjește disprețuitor.

— Și când te gândești că pentru atari ineptii sunt deschise paginile revistelor bucureștene...

Vezi bine, fata tânără, studentă, emancipată! Pe când el... Și din nou dezastul vieții îi apare înaintea. Sertarele lui gem de manuscrise, nuvele, romane, piese de teatru pline de înțelepciune, iubire de om și de ideal — căci a fost în viață un umanitarist — iar poemele lui sunt una și una, cu versurile bob numărat, nu ca miorlăiturile Adei.

Întoarce pagina. „Lui“... Adică lui Toduț sau altuia ca el. Și aci aceeași împerechere proastă de cuvinte, fraze fără verb și fără înțeles, ba chiar și greșeli de ritm.

— Pe când versurile mele.

De dragul lor își sacrificase cariera. Alți colegi, coada clasei, trecuseră la artilerie, geniu, marină, pe când el la intendență, să aibă liniște, ca să se dedice cu totul artei. Și mai târziu trebuise să demisioneze ca să n'ajungă la consiliul de reformă. Coaliția proștilor și invidioșilor nu-i ierta talentul. Nu-i iertau ideile avansate de om bun, devotat umanității și idealist.

O altă poezie : Slugă.

„Mamă, ai slujit capela goală

Capela urgisită de preot și drumeț...”

Acum se înfurie de-a binelea. Asta-i prea de tot. Prin urmare îl și insulta. Din toate văicărelile a înțeles ceva: că e complicea moartei.

Dar toate sunt pretexte. Și ingratitudea fetei și complicitatea ei cu moarta. Din străfundul cel mai întunecat al sufletului său a izbucnit o patimă grozavă, patimă închisă de ani ca explozibilul într'un proiectil. Se simte agresiv ca pe vremea când frecventa cenaclele și cafenelele literare. O ,câți poeți n'au simțit veninul lui de viespe și pe câți nu i-a nimicit chiar, căci are darul criticii necruțătoare și definitive. Ș pe măsură ce i se înferbântă sufletul, se organizează și răzburarea. Ii trebuie o bombă care să explodeze în plin. Altcum, fată tânără, frumoasă, studentă, emancipată... A scos stiloul și a rupt o foaie din bloc. Acum telegrama : Versuri proaste, grozav de proaste. Le-am aruncat în foc.

Bătrânul poet nu se mai poate stăpâni. Telegrama îl obligă; are o datorie față de conștiința sa. Pășește superb cu caietul în mână. Datoria! Deschide cu vârful piciorului ușa dela sobă, privește câtva timp la foc, apoi cu un gest larg — momentul e solemn — asvârle caietul în foc.

* * *

Telegrama a ajuns-o la universitate.

— Toduț, o telegramă dela tata...

— Ei și?

— Ce s'o fi întâmplat? Abia am plecat...

Numai când Ada scoase batista să-și șteargă lacrimile, Toduț bănuie o veste rea.

— Ce-i, Ada?

Fata îi întinse telegrama. Dar el nu putea înțelege nenorocirea.

— Capricii de om bătrân...

Fata plângea cu suspine.

— Taci, Ada... Mă faci de râs... îi șopti el, privind împrejur.

Holul era plin de studenți și studente, care puteau crede că s'au certat.

— Să mergem, Ada.

— Să mergem.

Scoborîră scările universității ,străbătură bulevardul, căutând în tăcere străzile cel mai dosnice. Se făcuse întuneric. Băiatul îi trecu brațul pe după talie.

— Nu fii tristă, Ado. Scrii tu altele.

— Era forma definitivă.

Băiatul o strânse la piept. Nimic mai dulce ca trupul unei femei când plânge, lacrimile aprind obrazii și suspinul întărește sânii.

— Ce e pentru tine, cu atâta talent...

Fetei i se limpezi vocea.

— Crezi, Toduț... crezi în talentul meu?

Băiatul o sărută pe strada goală și întunecată.

— Sunt sigur că te iubesc....

— Ce fericită sunt, Toduț...

Acum se găseau — nu știu unde — pe o stradă fără oameni, fără lumină, fără sgomot, departe de murmurul orașului, ei doi, ascultând doar de chemarea inimii lor, sub protecția cerului, stelelor și lunii.

— Așa să mergem vieața întreagă...

— Da, vieața întreagă....

Băiatul se opri ca s'o sărute din nou.

— Ai uitat nenorocirea ?

— Lângă tine uit tot...

Și porniră mai departe.

— Vreau să-ți fac vieața numai o poezie. Totul numai pentru tine. Voi fi unica poetă care a cântat un singur om, pe soțul ei.

Această exuberanță pe Toduț începuse să-l indispună. Fata îi plăcea, o iubea și voia s'o ia de nevastă.

— Căci soțul meu va fi și amant... și căsnicia singurul izvor de inspirație...

Exuberanța nu-i ședea bine. Poezia e o îndeletnicire superficială, îți fură din plăcerea sănătoasă a sărutului și îmbrățișării, iar în căsnicie vieața trebuie privită serios. El era teolog și filosof. Gândurile lui erau grele și sfinte.

— Ada, ești în stare de un sacrificiu?

Fata se aruncă de gâtul lui ca și cum i s'ar fi oferit toată.

— Mă iubești?

— Da.

— Poți să-mi dovedești ?

— Oricând.

Era noaptea ei de dragoste, de adevărată cununie.

— E un mare sacrificiu.

— Orice... oricând... făcu fata exaltat.

O oprise din mers și o strânse în brațe. Fata lăsase capul pe spate și cu ochii închiși aștepta.

— Să nu mai scrii versuri..

Intraseră într'o stradă luminoasă, sgomot, lume multă, trăsuri. El începu să-i demonstreze, era o natură practică ,cu multă logică în tot ce spunea ,ajungând până la scheme și formule.

— Să nu mai scrii versuri. Vieața trebuie privită serios. Fericirea e cuminenie și înțelepciune.

Ea îi răspunse hotărât:

—Iubirea ta poate să înlocuiască orice... N'am să mai scriu.

— Iți mulțumesc, mireasa mea...

Și se întoarseră spre cămin.

II.

Când a primit revista ,bătrânul poet a și înțeles pentru ce-i fusese trimisă. I se publicaseră versurile. Dar în loc de bucurie, vestea l-a întâmpinat cu necaz. Necaz, când a rupt banda și revista a apărut în toată splendoarea ei; necaz, când și-a citit numele trecut în sumar, chiar numele lui, Leonte Surdulescu, pe care renunțase să-l mai vadă tipărit decât pe cărțile de vizită; necaz când a deschis la pagina cu poezia sa...

Și și-a dat seama de această ingratitude față de sine. Dar nedreptatea într'atâta otrăvește pe om, de-l face dușmanul propriei sale făpturi. De altfel nici nu-i plăcea ideologia acestei reviste. Reacționară, antiprogresistă, incapabilă să înțeleagă nevoile proletariatului, idealurile noi ale umanității. Revistă pentru belferi!

Reciti sumarul, să vadă în ce pluton literar se găsește și atunci băgă de seamă că poezia lui era cea din urmă. Apoi, ochii lui, dedați cu meșteșugul literilor, găsiră și alte cusururi. Poezia era imprimată cursiv, cu cele mai minuscule cursive, în loc de Leonte numele lui fusese trecut Leontin, ca rândușii, și nici vigneta n'avea deasupra. Pagină de bogdaproste!

Poetul simți jignirea. Apoi se consolă. La urma urmei, lipsa de simț estetic îi privește. El fusese publicat și litera tipărită are un prestigiu față de cea scrisă cu stiloul, ca și trenul accelerat față de cel personal. Dar dela primul vers se stropși. Ce era asta?

„Doamne, îmi deschid fereastra și sufletul meu...”

Asta era prea de tot. Curată bătaie de joc. I se modificaseră versurile, se denaturase sensul poeziei; revolta împotriva Dumnezeirii și dragostea de umanitate, crezul lui de o viață, fuseseră nimicite printr'un cuvânt schimbat. Cum asta : „îmi deschid”... când în manuscris era precis: „îmi închid”... Ce fusese? Infamie editorială, sau prostie filială. În orice caz, Ada era vinovată. Iși permisesese ca dintr'un imn închinat omului să facă un imn închinat Dumnezeirii. Furios ticlui o telegramă : „Nu se smintește c'o iotă Evanghelia”.

Și deodată un sentiment larg cuprinzător îi inundă făptura, ca și cum într'adevăr ar fi deschis fereastra soarelui și sufletul, Dumnezeirii.

Visul i se desfășura aievea ca un curcubeu, legând mirajul tinereții cu apoteoza vârstei mature. În clipa aceasta mii de ochi îl citeau; în clipa aceasta, era scriitor bucureștean!...

* * *

Abia în zilele următoare a cunoscut succesul, când l-au felicitat profesorul de română și directorul liceului, când prietenii dela cafenea au recunoscut că-i cea mai frumoasă poezie din sumar, și mai ales când redactorul revistei literare locale — care până atunci îl neglijase — îi ceru ceva și pentru dânsul.

Pe urmă a început să fie din nou nemulțămît. Succesul va să fie întreținut, altcum se dovedește a fi nemeritat. Or, aci era cu neputință să se valorifice. Oraș prea mic, cafenea fără competență, revistă ce înăbușă, nu desvoltă... Și într'o zi a descins în capitală, și dela otel de-a dreptul la cămin a mers. Ada s'a speriat.

— Ce-i, tată? Ești bolnav?

— Nu. Am venit să-mi găsești un editor.

— Dar nu cunosc nici unul, tată.

— Profesorul tău... el trebuie...

— Profesorul?... se sperie Ada.

— Da.

Fata încercă o ușoară rezistență.

— Greu, tată... el e foarte ocupat.

Bătrânul închise un ochiu și clătină doar capul. Adică: Ce te prefaci?... Parcă nu le știu eu toate...

Fata se supuse.

— Bine, tată.. Să-l rog să ne dea o oră.

— Dar mai repede, că sunt grăbit. Și până atunci hai la editura Casei Școalelor. ea-i oficială, trebuie să ne asculte.

Fata nu știa ce să facă. Avea întâlnire cu Toduț la universitate și luată pe neașteptate, nu putea cum să-l anunțe.

— O să-i explic și o să mă ierte el...

Plecară împreună. Tot timpul bătrânul o bodogăni:

— Cum ți-ai permis să-mi schimbi sensul poeziei?..

— Tată, aveam să aleg...

— Asta-i podoabă cu piatră de diamant și tu ai schimbat diamantul cu o mărgea de sticlă.

— Tot mai bine-i așa, tată.

— Ce știi tu...

În timpul din urmă, luat cu trebile literare, bătrânul uitase de plăcerea de a toca mărunț pe cineva, cu vorba.

Ajunseră însfârșit la Casa Școalelor. Ada se adresă secretarului :

— Să lase domnul căpitan manuscrisul...

Dar căpitanul nu era om să termine cu una cu două.

— Să vezi despre ce e vorba, domnul meu...

Ada îngălbeni. Tată-său îi prinse spaima, rânji în suflet și-și descompuse efectul pe două direcțiuni : să-și pledeze cauza și să facă în ciuda fie-sei.

— Eu sunt omul cel mai nedreptățit din lume. Sunt poet și...

Bătrânul o repezi din privire, apoi reluă:

— Cum ți-am spus, domnul meu, eu sunt omul cel mai nedreptățit din lume. Sunt poet și publicist. Am zece volume de versuri, cinsprezece piese de teatru, opt romane...

* * *

Abia l-a condus pe tatăl său la otel și Ada a plecat spre Toduț. L-a găsit la cantină. Băiatul a primit-o bosumflat.

-- De ce m'ai făcut s'aștept?

— A venit tata.

-- Puteai, orișicum...

-- Toduț, nu fii supărat...

— Știi cât am de preparat... și ca să mă plimb cu tine o oră, eu sacrific și examen și curs.

— Cât ești de bun, Toduț... Dar tata...

-- Ce vrea?

În fine vocea băiatului pierduse din asprime.

— Trebuie să mă ajuți... să-mi dai un sfat...

Purtarea fetei îi plăcea. Nu se supărase de dojana lui cu socoteală administrată, ce-i drept, blajin dar totuși sever, iar încrederea ei îi mărea importanța.

— Tata vrea să mergem după amiază la profesorul Domițian.

— Ei și?.. făcu el mirat.

Ada nu știa cum să-i explice, cum să-l facă a înțelege tocmai din cecece nu spunea.

— Tata e bătrân, om dinaintea războiului... are multe ciudățenii.

În fine băiatul înțelese.

— Te temi să nu te facă de râs?

Ada nu răspunse. Asta era cea mai bună adevărută. Și el recunoștea că era penibil să te prezinți în fața unui om subțire ca profesorul Domițian, cu un fost căpitan de intendență, ridicul în pretențiile lui de poet, mai ridicul însă în anarhismul și ateismul lui, un ins terorizant, pisălog și nesuferit, care, odată pornit, nu te slăbea până nu-l dădeai afară sau nu o rupeai de fugă.

— Ce zici, Toduț?

Toduț însă cumpănea. Avea să aleagă între clipa de față și viitoarea lui căsnicie. Clipa, într'adevăr era penibilă, dar pentru viitor el avea nevoie de o femeie ascultătoare, răbdătoare și supusă. Se rușina de tatăl său pentru bună dreptate, dar trecând prin proba impusă, devenea mai smerită, mai docilă, mai femeie.

— Ce spui, Toduț?

Băiatul dete verdictul:

— Datoria, Ada... Datoria îți impune să te duci.

Și fata resemnată îi răspunse:

— Mă voi duce.

* * *

După masă Ada s'a prezentat profesorului Domițian.

— Domnule Profesor, vă rog să mă iertați...

— Ai adus ceva?

— Nu.

— Păcat. Trebuie să scrii, fată... Ai talent, mare talent...

Profesorul Domițian era cunoscut ca un om bun, entusiast, binevoitor, gata oricând să găsească un nou talent.

— Nu e vorba de mine, ci de tata, căruia i-ați publicat...

Profesorul zâmbi.

— Cam slăbuțe versuri... De hatârul dumitale...

Ada îndrăsni să-l întrerupă:

— Domnule Profesor, să nu vă supărați...

— Ți-a trimis alte versuri?

— Nu... dar a venit. A venit în București să vă mulțumească.

Profesorul schiță un gest de refuz.

— Să-ți mulțamească dumitale, nu mie.

Dar fata continua să se roage.

— Vă rog să-l primiți... ține așa de mult...

— Bine, cedă Domițian, adă-l după ora de curs.

Fata se ridică, dar la ușă se întoarce.

— Domnule Profesor, încă ceva... Tata e un om în vârstă, trăit în provincie, v'aș ruga să fiți îngăduitor.

Se opri din vorbă. Totul în făptura ei asculta de acea grijă maximă, vecină de spaimă, ca înaintea unei sentințe. Profesorul o liniști.

— Tatăl dumitale a fost ofițer, nu-i așa?..

— Da.

— Vezi cum am ghicit?... Cunosc tagma oamenilor ăstora terorizanți.

— E un om detreabă... Nedreptățile poate l-au singularizat.

— Nu, domnișoară. E un om rău și egoist. Cu restul oamenilor se poartă minunat, încât toți îl iubesc, îl stimează și-l simpatizează... dar în serviciu, și mai ales în casă cu ființele al căror stăpân se socotește, e cumplit. Răutatea lui e cu atât mai

odioasă cu cât e fără justificare. Nu nedreptățile, cum crezi dumneata, ci firea lui... Dar să mă opresc. E tatăl dumitale. Adă-l după curs la mine.

* * *

A doua zi căpitanul inventă ceva nou: să meargă la ministrul educației naționale.

Profesorul Domițian îl primise bine și-l ascultase. Totul i se părea ușor și firesc. Meritele lui începeau să fie cunoscute. Să fi procedat de acum câțiva ani așa, unde ar fi azi?.. Dar cine să se intereseze de el. Ada?..

Când fata auzi de noua lui trăznaie, alergă la Toduț.

— Nu mai pot, Toduț, nu mai pot... Ce să fac?

Dar și Toduț plănuise ceva peste noapte. Să grăbească logodna și nunta, și ca atare avea lipsă de bunăvoința căpitanului poet.

— Trebuie, Ada... trebuie să te duci.

— O să mă prăpădesc... o să mă topesc de rușine în fața ministrului...

— Curaj, Ada... Avem nevoie de bătrân...

* * *

Dela ministru, căpitanul Surdulescu, a ieșit încărcat, ca o albină, de onoruri și promisiuni. Numai să treacă alegerile — ministrul se găsea tocmai în campanie electorală — și totul i se va pune la dispoziție, editură, reviste de lansare și ajutor chiar. Poetul e desorientat. Parcă nu știe ce să mai facă. Mintea lui activă cercetează mereu. Ii trebuie ceva grandios, o faptă care să încunune drumul său la București și parcă vieța lui întreagă. A, a găsit: Regele... Să se ducă la rege. Să facă cunoscut și regelui toată nedreptatea, toată mizeria ce poate ucide în provincie un om de geniu.

— Ada, m'am hotărât... Să mergem la rege.

Dar Ada a căzut bolnavă la pat.

— Mă voi duce singur... se îngâmfă el.

La palat i s'a spus să facă o cerere de audiență.

III.

Când a aflat că venise acasă, să se logodească, Leonte Surdulescu, poetul și publicistul, numai că n'a ridicat brațul să-i crape capul.

— Editura?..

— Să vezi, tată...

— Audiența?..

— Mareșalul curții n'a fixat-o încă.

— Ministrul?..

— Tată, Toduț și-a luat doctoratul. Trebuie să se preoțască...

Dar bătrânul se plimba ca zănicul prin casă; se simțea neglijat și — mai rău — tras pe sfoară. Și numai afurisita asta de fată, mironosiță dar voluntară, era de vină! El îi încredințase un obiectiv de onoare și ei i se abătuse de măritiș. Neam prost.

— Tată...

— Piei din fața mea...

Fata s'a dus speriată la Toduț.

— Tata nu vrea...

A urmat, la preot, un sfat de familie. Situația era gravă. Alții ar fi putut face nunta și fără consimțământ, dar într'o familie de preot și la un viitor preot, nu se cădea... La urmă preotul s'a hotărît.

Mă duc să-i vorbesc eu.

Bătrânul l-a primit în răspăr.

— Ce vii la mine, părinte? Nu-i majoră? Nu-i studentă? Nu-i emancipată?

— Atunci te învoiești?

— Asta n'am spus.

Preotul o luă dela cap.

— Să vedem, domnule căpitan, ce motiv ai împotriva acestei căsătorii?

— Niciunul.

— Atunci suntem înțeleși?... Dă mâna aici.

Dar Leonte Surdulescu s'a ferit.

— Asta nu.

— Prin urmare nu vrei să ți se mărite fata?

— Din parte-mi, n'are decât. E majoră, studentă, emancipată...

Preotul i-a înțeles ostilitatea. A chemat băiatul și l-a sfătuit părintește.

— Ia mai dă-l dracului de nebun... Fata-i bună, n'am ce zice. Drăguță, modestă, are și carieră... Dar dacă tată-său e nebun, și fata-i țicnită... Uite, eu am ochit pentru tine pe fata lui...

— Lasă, tată... Ada o să izbutească...

— Numai să nu-ți faci nebunul rușinea și să nu vină la nuntă.

— Cu neputință, tată...

* * *

Leonte Surdulescu a înțeles coaliția. Și pe deasupra condusă de un popă! Nici că se putea mai bine la un ateu ca el, ginere și cuscru popă. Necazul lui s'a spiritua-lizat, a căpătat un tâlc metafizic, explică de bună seamă un destin, destinul lui de luptător și de poet umanitarist, care i-a făcut vieța una cu durerea celor obi-diți, a proletarilor, a țăranilor nedreptățiți, și i-a pus în spate o cruce, dar nu cea mincinoasă a popilor, ci crucea de oțel și cărbune a burgheziei. A ajuns la o culme. El, și de cealaltă parte a baricadei întreaga societate burgheză cu Ada, popa Păsat și Toduț, simple iscoade. Când va lovi în ei să se cutremure întreaga șandrama.

Căpitanul Surdulescu nu mai poate sta în casă, se înăbușă. Ii trebuie noaptea fără stele, noaptea pustie... Să se simtă înfășurat de stindardele negre ale vântului, un Napoleon superb, pe câmpul de bătaie, între trăsnete, fulgere și viscol.

A ajuns la cafenea mai repede de cât ar fi vrut. Gândurile îi gonesc pașii. Cafeneaua e goală, ora târzie, vreme rea. Numai într'un colț, la o masă, Ovreii joacă baccara. Ca de obicei câțiva jucători și mulți chibiți care pontează din când în când. Căpitanul cere o cafea. Vrea să fie tot atât de lucid ca și când ar scrie o poezie sau ar combina intriga unui roman. Căci va da drumul unui desnodământ de măreție antică. Toate facultățile lui creatoare, imaginația în primul rând, apoi voința, trebuie să le aibe gata la atac. L-a oprit sgomotul dela masa Ovreilor. A fost pesemne o lovitură grozavă. Câștigătorul s'a ridicat ca să-și scoată punga. E mândru ca de o mare victorie și de aceea se simte obligat ca să dea sfaturi.

— Ascultați-mă pe mine... inspirația e chestie de secundă.

Căpitanul și-a întors gândul dela început. Oare nu greșește el ? Ooare nu prea s'a îndepărtat, prea s'a lăsat dus de imaginație, și în fuga ei a uitat de Ada, de Popa Păsat, și de fiu-său, teologul ? Lui îi trebuia o lovitură și el combină o tragedie antică. Vorba Ovreiului : inspirația e chestie de sfert de secundă. Li trebuia această fărâmă de timp. Gândul lui oscilează ca pendula între casa preotului, unde se unelțește, și masa Ovreilor, unde se joacă la noroc. Abia acum își dă seama că soarta l-a pus între aceste două forțe dușmane. Apropierea îi face plăcere, parcă-i gâdilă ceva în creier. Deci, mai departe. Totdeauna a sprijinit pe Ovrei, în necazul popilor creștini. Gâdlitura s'a prefăcut în zumzet, care-i furnică prin cap, mâni și piept. Dacă și acum i-ar sprijini ?

Dar nu termină. Minte i-a înhățat gândul ca pe o muscă. Sfertul de secundă ! Și deodată sufletul i se luminează ca o lună de foiță în care s'a aprins becul. Râde lăuntric cu o gură până la urechi, cu un ochi închis șugubăț și cu nasul strâmb într-o parte, cum râde luna pe cărțile de povești. Dar chipul și-l ține strunit, privind cu desnădejde în gol. Cu pași rari se apropie de masa jucătorilor.

— Domnule Rabinovici, se adresează el șefului comunității, am să-ți vorbesc ceva foarte important. Când termini jocul...

— Eu nu joc, privesc la măgarul meu de nepot, băiatul lui Cohn....

— Atunci, te rog, vino la mine.

Ovreiul își închipuie că e vorba de vreo afacere. Auzise că-și mărită fata și se pregătea să se lase greu. Dar ținuta foarte gravă a căpitanului, felul solemn cum îl invitase să ia loc la masă, îl cam încurcă.

— Domnule Rabinovici, să nu te minunezi de cele ce vei auzi.

Ovreiul este din ce în ce mai curios.

— M'am hotărât să mă fac Ovrei...

Ovreiul rămase o clipă năuc, apoi îl privi peste ochelari.

— Știi c'am fost ateu...

— Da, toată lumea știe.

Vorbind, Ovreiul se desmeticise și își da seama că are de aface cu un nebun.

— Dar sunt un gânditor, un meditativ. Cu aceeași cinste cu care n'am crezut, cu aceeași cinste mă întorc la iudaism...

Ovreiul continuă să judece :

— Sunt unii nebuni lucizi și foarte raționali...

— Și din toate religiile pe care le-am studiat cu deamănuntul, singura adevărat mare, fiind singura revelată de Dumnezeu, e iudaismul.

Ovreiul îl lăsa să vorbească și-l ascultă cu multă atenție. De fapt își făcea socotelile cu precizie. Un nebun de ăștia e mai de folos decât o mie de cuminți. Se gândea ce vâlvă va face: Un căpitan român trecut la iudaism...

Surdulescu devenise ca niciodată de elocvent. Creștinismul față de iudaism nu-i decât o minusculă sectă, ca de pildă acea a mileniștilor față de creștinism.

Și în acest timp continuă discuția cu potrivnicii săi, ca și cum ar fi fost de față.

— Ei ce zici, părinte Păsat? Ce zici, domnișoară Ada? Ce zici, domnule Teolog?

Căpitanul combate creștinismul cu vehemență, susținând universalitatea religiei mozaice. Creștinismul a fost marea piedică...

Și, pe celălalt plan, mintea lui savura vâlvă pe care o va face vestea, nu numai în orașul lui, dar în țara întregă. Cine e acel original? E un gânditor de geniu. E căpitanul Surdulescu... poetul și publicistul Leonte Surdulescu. Cel mai mare nedreptățit al timpului !

* * *

Când vestea a apărut în ziare, părintele Duruian și-a chemat băiatul și i-a arătat.

— Ți-am spus?... Satură-te acum. O să fii ginerele unui Jidan.

Iar băiatul a alergat la Ada.

— Ada, tatăl tău ne face de râs... Convinge-l... Altcum, totul e sfârșit între noi. Și Ada a căutat să-l convingă. A plâns, s'a rugat... Dar căpitanul s'a înfuriat

— Să nu te amesteci în convingerile mele religioase.

Fata era dezolată. Totuț avea dreptate, dar pe de altă parte cum să lupte împotriva tatălui ei? Toată viața ei fusese supusă, așa era regula în casă, moștenire dela mamă-sa, cum era s'o frângă ea?...

— Nu există decât un singur sistem... își dădu Totuț părerea, mâna forte. Nu vrea de voie, atunci de nevoie.

--Cum, Totuț?

— Să-l internezi la nebuni...

Fata a crezut că se prăbușește pământul cu ea. Nici nu îndrăznește să gândească. Nici Totuț însă nu era om să se lase. Împreună cu tatăl lui a purtat-o pe la avocați, procurori și alți fruntași ai orașului. Cu toții au fost de acord să-l interneze.

— Să mai încerc odată cu vorba bună...

Dar când a început vorba, căpitanul a pus mâna pe băț.

— Iți crăp capul, mizerabilo...

Atunci Ada n'a mai putut. Dreaptă în fața lui, cu privirea ridicată ca niciodată, a răspuns răspicat:

— Tată, te voi interna la balamuc.

Bătrânului i s'au turburat ochii, mâinile i-au căzut în jos, apoi a lăsat capul pe piept și s'a prăbușit pe scaun.

— Tată, tată...

Bătrânul o îndepărtă cu vocea stinsă:

— Pleacă... pleacă...

* * *

Și Totuț, și părintele, chiar și preoteasa au încurajat-o.

— Să vezi ce om de treabă o să se facă, îi spuse părintele. Frica e singurul mijloc pentru nebuni. De altfel și procurorul are să-i spună, și judecătorul de instrucție, și directorul liceului...

Dar Ada n'avea cui să se confieze decât lui Totuț.

— Când s'a prăbușit pe scaun, am crezut că moare...

Băiatul nu-i putea mărturisi gândirea lui adevărată: că ar fi dorit să moară...

— Înțelegi, Totuț, cum să duc eu pe conștiință, o viață întreaga, povara morții lui...

— Fii liniștită, nu moare el...

* * *

Căpitanul Surdulescu devenise omul cel mai de treabă, și profitând de această schimbare, socrii și mirele au hotărât să grăbească nunta. La logodnă a petrecut cu toți oaspeții și a ținut o cuvântare pentru fericirea tinerilor. Cu Ovreei nicio vorbă. Uitase de editură, de reviste, de audiență la rege. Se interesa parcă și de pregătirile de căsătorie. Ce n'ar fi crezut niciodată Ada, a intrat în odaia ei, unde se găseau cadourile, rochia de mireasă și toate cele de trebuință pentru nuntă, lumânările, voalul și coroana de lămâiță. Toată lumea era fericită; părintele Duruiian,

că fiu-său va intra în rândul oamenilor; preoteasa că lucrează pentru băiat ca pe vremea când era copil; iar Toduț, că visul lui se va împlini în curând.

Numai în sufletul Adei stăruia îngrijorarea. Se temea de atâta noroc. A văzut pe tatăl său prăbușindu-se pe scaun și imaginea aceasta îi apărea când și când, printre armoniile cuvintelor de dragoste, printre peisagiile fericite ale viitoarei ei căsnicii și chiar tăind elanul unui sărut sau ritmul unei îmbrățișări. Remușcare sau aver-tisment ?...

Și totuși trebuia să tacă, să nu vatăme cu nimic fericirea lui Toduț. Să-i dăruia-scă tot ce-i mai frumos și mai pur în sufletul ei, întreaga substanță a poeziei, la care a renunțat, tonul curat al surâsului și lacrimii, și cununa privirii de fecioară care înțelege, îngăduie și ocrotește. În fiecare zi, ei se plimbă până noaptea târziu, să se impregneze de fericirea primăverii, prin vraja trupului ei tânăr și frumos, și toate gândurile, bucuriile și suferințele de mai târziu să le întoarcă prin filtrul acestei amintiri.

În astă seară a întârziat mai mult. Ultima noapte de amanți. Măine e cununia civilă. Se vede că și bătrânul e impresionat de acest eveniment. Casa e luminată toată, îi așteaptă.

Hai, Toduț, să-i zicem noapte bună.

— E în odaia mea, zâmbește Ada.

Și fericită, parcă să-l surprindă în flagrant delict de duiosenie bătrânească, deschide ușa, gata să aplaude.

— Toduț... țipă ea.

Băiatul se apropie. Groaznic ! În mijlocul odăii, bătrânul atârnă într'un ștreang fixat de cârligul lămpii. S'a spânzurat, dar și-a făcut seama cu socoteală. Pe cap are coroana de lămâiță și picioarele fleșcăite s'au împleticit în rochia de mireasă.

— Toduț...

Bătrânul e hidos. Are capul plecat într'o parte, un ochiu închis, ochiul cel șiret, și le arată limba.

— Hai, Ada, să anunțăm parchetul... și cu forța o trage afară.

* * *

A doua zi după înmormântare, Ada a primit un pachet și o scrisoare.

„Îți înapoiez inelul. Căsătoria imposibilă. Taina preoției nu poate fi întinată de păcatele omenești“.

N E W - Y O R K

DE

ARON COTRUȘ

New-York !
ori încotro privirile-mi întorc :
pași iuți porniți pe fugă,
vălmășag ce subjugă
și 'n larma buiacă
vrea tînăr, puternic, de-oțel să te facă...

în orice pas : milioane de pași,
sprinteni, crunți,
mărunți,
uriași...
vrere zăludă de fapte flămânde...
în orice cădere : o izbândă
la pândă...
inimi viteze ce nu vreau să sângere...
înfrânt
nu sânt,
dacă nu cred în înfrângere...

mii de uitături într'o uitătură...
mii de gânduri într'un gând furtunos ce le fură...
primejdii nu-s când, — cârmaci peste vremi, —
de nimic nu te temi...
de zeci de ori cad, să salt iar, fierbinte,
mai gata de luptă ca înainte...

noui porți se închid,
se deschid
în orișice zid,
ca prin farmec așa,
în fața celui ce știe să vrea...

prăpastiile, ce larg se cască,
se'nchid deodată, să răsplătească
pe cel ce știe să 'ndrăsnească...

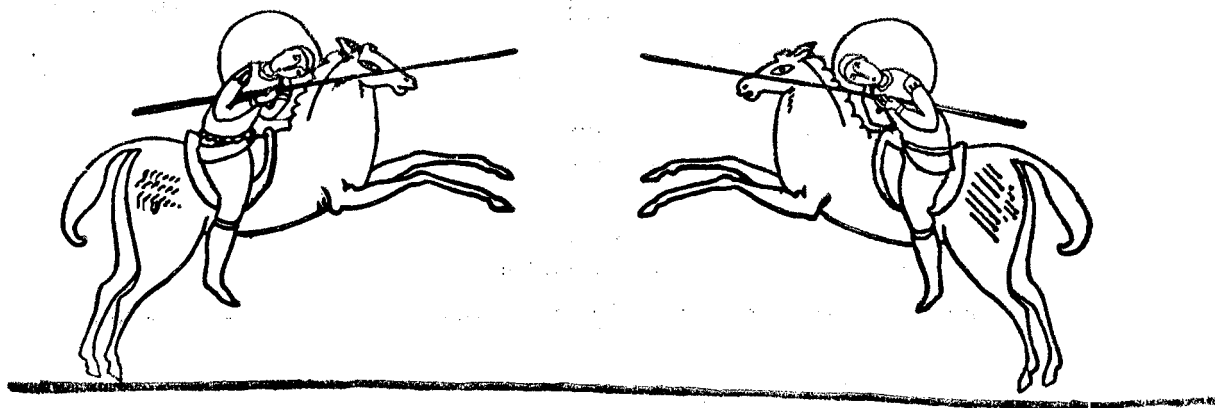
îmi crești în gând, peste gând,
chemând,
fremătând,
mai uriaș, mai puternic de cum te-am visat, --
New-York,
New-York, oraș-împărat !...

cu văz vulturesc,
străfulgerat de furtunoși fiori,
privindu-te mă oțolesc și cresc, —
fantastic ocean de sgârie-nori !...
aripi năprasnice simt că-mi țâșnesc
din suflet și trup,
din apele tale când de tine mă rup...

furtuna de gânduri, dârz mi-o întorc,
spre baia-ți de foc,
de foc și noroc, —
izvor solar și crâncen de-oameni aspri, vii
vulcan de uimitoare clădării,
de-atotputernice puternicii,
New-York,
New-York !...

New-York, 1934. —

METEMPSICHOZĂ

DE
OLGA CABA

S'au scurs anii, Damys, și brazii din pădure
Multe frunze pe drumul părăsit au nins
De când cu un prea simplu cântec m'ai învins
Pe naiul însořit, cu gust de fân și mure.

Mai simt cum încolțești în orice primăvară
O plantă cu nervuri în nervii mei țesută
Și'ntinsă peste-obraji fața ta nevăzută
O port ca pe o mască senină și fugară.

Te recunosc în mine, când gesturile tale
Din mușchi îmi isbucnesc, cum calea lui își află
Torrentul regăsindu-și vadul pierdut odată
Și-l umple până sus cu fericite ape.

Și zâmbetele tale, ca florile fantome
Le simt din nou pe buze cu gustul lor de vară
A ochilor tăi piatră în cap mi se așează
Și-așa strecoară lumea prin vâlul ei de brume.

Îmi pare că visez, când îmi ascult o vorbă
Sonor și alb desprinsă din altele o mie
Ecolul vocii tale mi-l readuce mie
Din sufletul vibrant, ca o profundă orgă.

LUMINI DINTR'UN INCEPUT^o

DE

AXENTE SEVER POPOVICI

Dintr'un punct de vedere, și anume, dintr'un punct de vedere metafizic, lucrurile *nu sunt* ci *se fac*. Ce însemnează asta, că lucrurile *se fac*? Însemnează mai întâi că *se agită*, că există acolo, în inima lor, o *strădanie*. Nu se știe cum, în ce fel; o strădanie spre ceva, după un anumit plan. Destul atât, că lucrurile *se agită*. Și mai însemnează ceva; mai însemnează anume că acea *strădanie* există în lucruri dinaintea lucrurilor, de când lumea. Cum există ea în lucruri dinaintea lucrurilor? Intr'un fel se poate. Strădania există ca potență, ca virtualitate a lucrurilor, și prin ea *se fac* lucrurile. Dar acest *dinainte* sau acest *de când lumea* nu este un punct determinabil, precis determinabil pe linia timpurilor. El poate fi aruncat în trecut la infinit, și numai acolo. Altfel nu se poate. Și asta însemnează iarăși că această strădanie vine din infinit și va dura în viitor tot până la infinit. Căci n'are niciun motiv să moară, și nici o rațiune. Așa dar strădania în lucruri este veșnică. Și din acest caracter de veșnicie se poate deduce că în universul lucrurilor există o *devenire*, o devenire tot veșnică, adică fără margini. Asta însemnează că nu sunt niciodată *stări pe loc*, și că lucrurile nu se îndeplinesc *perfect*. Adică nu se îndeplinesc fără nici o altă trebuință, ceeace nu arată deloc că ele ar fi neisbutite, sau că nu și-ar ajunge lor. Nu. Lucrurile *se fac* în marginile lor de existență, și sunt *izbutite* întrucât își ajung lor. Faptul că nu sunt îndeplinite *perfect* spune numai că *formele* nu rămân aceleași, că nu există geometrie veșnică. Și cu atât mai mult, nu există nici un anumit fel de încremenire de care se vorbește în fizică, și nici punctul de gheață al morții, acea limită teribilă botezată *sub zero absolut*. În lume nu-i este dat nici unui lucru să rămâie așa cum este, nici plantelor și nici oamenilor. Cel puțin în lumea noastră materială și istorică. Dincolo, în transcendent, poate fi altfel. Și trebuie să fie altfel, fiindcă dacă n'ar fi altfel, n'ar mai fi transcendent, ci ar fi tot o lume terestră, sau în cel mai bun caz, o prelungire a condițiilor terestre. Că în lumea noastră, în monotona împărăție a materiei, lucrurile se petrec așa, ne arată chiar experiența noastră istorică, dura noastră experiență, de multe ori plină de aceiași strădanie dureroasă. Poate că undeva stă scris, că tot ce *se face*, să *se facă* cu durere. Formele *se fac* una dintr'alta prin tragica lor strădanie de început; mai ales în istorie, lucrurile se văd de minune.

În bătrânul nostru continent, și în afară de el, se aude un vuet care seamănă cu un plâns. Un efort istoric. O lume vrea să se rupă dintr'alta, și într'o măsură oarecare, s'a rupt. Dintr'un sfârșit *se face* un început; un început care și-a aruncat luminile. În cele ce urmează, încercăm să desprindem câteva din ele.

Vremurile care încep să se ducă, sau altfel, care încep să nu mai fie, să nu se mai *potrivească*, sunt vremuri esențial raționaliste. Adică vremuri în care rânduiri se fac după logica oamenilor și nu după logica lucrurilor. Și acesta nu-i semn bun. Omul raționalist vrea să înlocuiască *ce este și ce trebuie* să fie, cu planul lui, cu ceiace vrea el. Este și acesta un fel de eroism, dar mai degrabă este un fel de rebeliune. Cea mai grozavă rebeliune. Rebeliunea lui Adam, rebeliunea celor care au vrut să facă turnul Babel. Adam a fost pus de Dumnezeu într'un sistem de legi, într'un univers de existență, și dela o vreme, el căuta altceva. S'a ridicat împotriva acelei stări. Și din momentul acela omenirea suferă, se chină. Rebeliunea lui a devenit rebeliunea tuturor oamenilor, pierderea pentru totdeauna a fericirii terestre. Asta se cheamă *instinctul demiurgic* al omului. Raționaliștii se caracterizează esențial prin acest instinct demiurgic. Ei au încercat un fel de omogenizare socială, așa numita democrație. Un fel de omogenizare *prin curenți*, dar nu prin curentul care pleacă de jos în sus, ci invers. N'au încercat niciodată să ridice pe cei slabi la măsura celor tari, ci altfel; au încercat să aducă pe cei de sus la cei de jos. Și pentru asta s'a vărsat mult sânge. Istoria revoluției franceze își va aminti întotdeauna de cruzimea frumosului *Saint-Just*, arhanghelul teroarei. Ei au încercat, cu alte cuvinte, o aducere regresivă, contra progresului și contra naturii. De atunci spiritul a început să slăbească, și cu el omenii; s'a lăsat peste ei un fel de criză spirituală. Elanul pentru valorile înalte s'a oprit. Toată strădania lor se resfrânge în planul vieții materiale. Nimic în afară de ea, nici moarte, nici Dumnezeu. Din punct de vedere spiritual era o structură antică, cu alte cuvinte, oamenii își puneau eul lor personal în centrul vieții. Și totul se învârtea în jurul acestui eu. Nici o aspirație spre înalt, spre diafan. Oamenii aceștia erau numai de suprafață, oameni care lucrează cu abilități și cu întuneric în suflet. Ei erau păgâni, atei, cum păgâni și atei erau vechii greci. Oameni barbari sub cer creștin, căci încă exteriorul lor era creștin. Și mai mult decât atât. Omul domniei raționaliste era omul alterat, câteodată omul aproape negat. Un om care refuza să se retragă în sine și care refuza să se cunoască. Peste el s'a prins o altă realitate, suprastructura conveniențelor, și omul n'a mai fost om. Gândurile lui erau gândurile pieții sociale, trecătoare, ca o cucerire în pădurile cu iluzii. A murit sinceritatea și încrederea în puterile subterane ale sufletului.

Dar formele acestea s'au îndeplinit până ce și-au ajuns lor. Din momentul acela au început altele să *se facă* din ele, prin strădania care este dela început în ele. Formele noi care încep. Aceste forme încep dela om.

Se crede că unii oameni sunt supra-dimensionali, că prin puterea intuiției lor istorice, văd lung înainte. Și se mai crede, că acești oameni așezați în inima lucrurilor, inspirați, trag în alb liniile altei spiritualități, geometria începutului care luminează. Eu nu sunt contra acestei păreri, dar nu sunt nici prea înflăcărat pentru ea. Și asta numai pentru simplul motiv că nu știu precis dacă oamenii eroi fac istoria sau dacă istoria se face singură. Problema s'a discutat mult, și se discută încă. Ceiace se vede, și asta fără nici o umbră de îndoială, este faptul că aproape, peste noi, în aer, se întind liniile unui om nou. Și nu numai liniile unui om nou, chiar oamenii noi.

Este însă o deosebire esențială de grad între omul nou definit geometric, adică numai prin liniile spiritualității noi, și omul realizat într'o măsură oarecare într'această spiritualitate; între omul nou abstract și omul nou concret. Pe noi ne interesează cu deosebire omul nou abstract; problema sub aspectul etic.

Omul nou este rodul unei revoluții. Nu a unei revoluții politice, nici a unei revoluții culturale. Omul nou este rodul unei revoluții spirituale. Dacă ar fi bine înțe-

les termenul, am spune rodul unei revoluții sufletești. De unde urmează a înțelege că este o revoluție *interioară*. Oamenii care au arătat luminile începutului nou au plecat cu toții dela aceleași constatări. Ei au văzut că oamenii de până acum erau răi, experiența lor dură i-a făcut răi, dar nu iremediabil răi. În ei a mai rămas ceva bun, și lucrurile trebuiesc începute de la izvor, din rădăcinile pure ale sufletului. O primă răsturnare. Omul nou își îndepărtează eul personal din centrul vieții, îl îndepărtează la margine și pune în locul lui pe Dumnezeu. În sufletul omului nou, Dumnezeu strălucește ca un rug aprins. E o trăire profund creștină, toată viața centrală i se desfășoară în jurul elipsei divine. *Nu mai sunt eu, ci Christos este acela care trăește în mine*, spunea acum nouăsprezece veacuri apostolul Pavel. Este un fel de renunțare la condițiile noastre terestre. Mistica creștină ortodoxă spune că cel care crede ca și apostolul optează pentru apatie; prin simțurile lui funcționează deacum o putere divină, și lumea întreagă este văzută numai din plan divin; ochiul lui Dumnezeu este o fântână de dragoste și lumea cu omeneasca ei condiție de suferință, cu dezechilibrul provocat de păcat, trăește din nou în Dumnezeu, întreagă în imensitatea ei și învăluită de dragostea plină de milă pe deoparte, de admirație pe de alta. E o purificare, un drum dramatic prin care omul trăește starea primordială, sentimentul de armonie paradisiacă al lui Adam cel dinainte de cădere. Omul revoluției spirituale este omul lăuntric, omul pătruns de iubirea divină, și care iubește sincer. Omul cu rază din suflet drept spre cer. Omul iubirii de Dumnezeu, de sine și de semenii. Omul nou se iubește și pe sine, căci a te iubi pe tine este un imperativ moral. De aci decurge un alt caracter al omului nou: caracterul reflexiv, o reflexivitate întoarsă spre sine. Omul nou se retrage în sine, se retrage să-și prindă dimensiunile lui intime, să se cunoască așa cum este, cu raza divină din suflet. E un fel de reabilitare a omului, un minut când știe că mai are rezerve, și că durerea lui interioară este încă remediabilă; un minut când șarpele negru al răului se rupe. Omul nou se ridică drept, și în acelaș timp, pur. El lasă la o parte suprastructura, el lasă la o parte minciuna, căci toate acestea desfigurează omul și umflă mizeria omenească. Omul nou se ridică drept și pur.

Prezentul nostru este un prezent furtunos, câteodată aproape nebun, un prezent care vrea să se rupă din lepră. Și în furtuna acestui prezent mor mulți, se întâmplă chiar că mor cei care ar trebui să trăiască. E un ceas tragic acest prezent când oamenii cei mai buni mor, s'ar putea spune poate, că este un ceas tragic și nedrept. Dar lucrurile stau altfel.

În noua spiritualitate moartea a primit alt sens, și este fundamental deosebit. Înainte însă de înțelegerea acestui fapt, unele precizări de început. Mă gândesc în deosebi la etica suferinții omului nou.

Omul nou suferă multe erori istorice, dar este tare și știe să le sufere. Pentru mai bună adâncire ne servim aci de gândurile lui Max Scheler. Pentru omul spiritualității noi, suferința nu mai este ca pentru ceilalți oameni, un scandal. Dimpotrivă, suferința este o stâncă ce îi apasă sufletul, o stâncă ce îl leagă profund de izvoarele ființei. Este o linie de ghiață care dă omului nou conștiința vie, sensul mai clar al vieții. Suferința în general este un principiu adânc, o semnificație secretă, și sensibilitatea noastră omenească are mai mult spațiu pentru suferință. S'ar putea depăși chiar aceste idei, și s'ar putea spune mai mult din punct de vedere mistic, că în memoria ancestrală a omenirii stă amintirea paradisiului dinainte de păcat, și în amintire, dorul de paradis, care este tot un fel de suferință, și încă mare suferință.

Dacă este așa, atunci atitudinea omului nou nu este de-a nega suferința, căci suferința în cazul acesta este o realitate ce nu se poate nega, și atitudinea omului nou

nu este nici aceia de-a încerca s'o atenueze. Atitudinea lui este de-a pătrunde sensul real al suferinții.

Omul nou întinde sensul suferinții dela senzațiile de durere până la agonia metafizică și religioasă a sacrificiului, căci sacrificiul este culmea cea mai sublimă a suferinții. Omul nou suferă până la sacrificiu. Sacrificiul însă este socotit ca moartea părții pentru tot, pierderea unei valori inferioare în profitul altei valori superioare. O moarte de bună voie. Nu însă o moarte pur biologică, sau o moarte numai pentru curiozitatea morții, ci o moarte cu sens. Cel care renunță de bună voie la viață o face cu scop, întotdeauna cu un scop mai înalt decât viața. Fiindcă acest scop este valoarea superioară. În istoria omenirii mii de oameni au primit moartea pentru cruce, au renunțat singuri la viața lor în folosul unei valori superioare, iubirea nemărginită de Christos. Este un exemplu superb de sacrificiu religios, de cel mai înalt sacrificiu omenesc. *Kierkegaard, Cervantes, Pascal, Leopardi, Miguel de Unamuno*, au trăit numai agonii metafizice, ceilalți, morții pentru cruce, au primit sacrificiul religios, *mântuirea*.

De această etică a sacrificiului se leagă sensul morții. În spiritualitatea nouă, moartea trebuie privită senin, fără îngrijorare, și cu atât mai mult, fără groază. Ea nu este un fenomen *ce vine* și de care se leagă toate durerile agoniei; ea este un sfârșit prin care intrăm într'altă lume, în durerea veșnică sau în fericirea veșnică. Și de etica sacrificiului, de acceptarea morții se mai leagă ceva; se mai leagă o iubire adâncă pentru valoarea superioară, căci sacrificiul nu este decât o *dăruire* a ta, o *dăruire* din iubire. Căci nu te poți dărui și nu poți accepta moartea decât într'o stare intensă de iubire. Lucrurile se explică și altfel. Sacrificiul are puterea formidabilă de-a *uni* părțile cu totul.

Dar ce însemnează a *uni* părțile? Însemnează mai întâi, că face *armonia* părților. Armonia e strâns legată de *unire*; este chiar o condiție necesară a *unirii*. Așa credea și bătrânul filozof *Empedocles*. Și a *face* armonie în lucruri este altceva decât a pune ură. Armonie înseamnă iubire. Așa dar, sacrificiul are puterea formidabilă de-a *uni* părțile. Pe plan etic, aserțiunea se traduce în sensul că sacrificiul are puterea nevăzută de-a *uni* pe om cu Dumnezeu. De-a lega omul de cer. Și mai departe, luminile sacrificiului se resfrâng și în politic. Ce însemnează în politic că sacrificiul *unește* părțile? Asta înseamnă mult, enorm de mult. Însemnează că prin sacrificiu indivizii se topesc în națiune, se *unesc* cu națiunea. Viața națiunilor și aproape tot miracolul istoriilor naționale stă în *curajul de sacrificiu, izvorul* limpede în care merge deliciul iubirii.

Sacrificiul este aproape un monstru; filosoful de care amintim, *Max Scheler*, spune că este așa precum capul lui Ianus, cu două fețe; una spre valea lacrimilor și alta spre creasta zâmbetului, căci aci sunt date, bucuria de-a iubi o valoare superioară și durerea morții. Mai ales durerea morții, o durere învinsă de iubire. Prin sacrificiu, omul nou cere moartea, merge spre ea, o caută; sau mai corect, prin acceptarea morții omul nou caută mântuirea. Sub raportul acesta, omul modern, omul care se duce, este un metazoar. Spiritualitatea nouă stă într'o altă lume de bucurii și dureri, într'un univers aparte. Frica de moarte, unul din cele mai groaznice izvoare de suferință ale omului, nu mai este. Omul nou nu mai simte frica morții. De aci se înalță optimismul lui istoric, spiritul eroic al omului nou. În istoria filosofiei au mai fost gânditori părtași ai eroismului: *Kant, Hegel, Fichte, Nietzsche, etc.*, și au mai fost și în antichitate, *Socrate* și toată școala stoică. Dar eroismul omului nou este altfel; este un eroism de structură creștină.

Suferința omului antic, a vechiului grec, mitul lui Hercule, este o suferință mai mult *cavalerească*. Eroul antic caută suferința, o caută ca s'o învingă, așa cum arătau învățăturile etice stoice. Dar maniera asta eroică nu rezolvă nimic, căci eroismul *cavaleresc* cade învins în fața suferințelor subterane ale sufletului. Iar când *învinge*, nu face altceva decât să refuleze suferințele mari în depărtările sufletului. Etica eroismului stoic, se spune că seamănă cu o fantomă; învinge aparența lucrurilor, fantele. Dar omul antic mai avea un fel de-a învinge suferința; o manieră contrarie celei cavaleresti. Asta era apatia, anularea sensibilității. O apatie însă mult diferită de apatia misticilor. La cei vechi, la greci, apatia era anularea sensibilității și concentrarea vieții, în creier. Dar felul acesta de-a învinge suferința nu mai este eroic; Monsieur Teste, omul numai creier, nu este deloc erou. ✕

Omul nou vede acest lucru altfel; suferința adâncă, suferința tenebrelor sufletești egală față de tine ca și față de alții, e un fel de viziune senină a unei ordini superioare de lucruri, din care respiră numai iubire. Peste spiritualitatea nouă cade, precum o ninsoare din stele, roua iubirii divine și prin ea, omul nou în universul lui de suferință *se purifică*. Christos a suferit pentru toți, și calitatea dumnezeiască a celui care a suferit, dă suferinții creștine o nouă și misterioasă noblețe. Aci stă toată deosebirea, toată grandoarea mântuirii întru Christos. Ascetismul creștin este un act pur de mistică și în afară de orice caracter normativ. Ascetul nu face asceză fiindcă vrea să arate celor din jur că așa vrea Dumnezeu; el face asceză dintr'o convingere curată de mântuire, și pentru că eterul haric se coboară peste el. Eroismul antic era însă de caracter pur normativ. Socrate nu primește să fugă din închisoare și acceptă moartea fiindcă așa era drept și frumos față de discipolii săi, nu față de dreptul și frumosul absolut sau față de zei. Este deci un sacrificiu legat de un sens îndeosebi terestru, pe când eroismul creștin al omului nou este resfrângerea unui sacrificiu de profunzime, legat cu o rază verticală de cer, un fel de investimântare în nemurire.

Dacă mai îngustăm nițel problema, strângând-o exclusiv la liniile creștinismului ortodox, lucru care de altfel ne interesează esențial, atunci capitolul suferinții primește un sens mai tare. Suferința omenirii, suferință ieșită din dorul de paradis, este o stare care întrece condițiile pur umane; ea se întinde ca o dimensiune uriașă peste tot spațiul. Durerea și suferința se resfrâng în cosmos; el, cosmosul întreg, suferă și se transformă prin suferință. În gândirea teologică, dacă ne este îngăduit să ne exprimăm în imagini oarecum terestre, sunt doi poli; Dumnezeu și omul. Iar între ei toată existența, cosmosul, este pătruns de iubirea care se revarsă dela Dumnezeu spre om și dela om spre Dumnezeu. Ar fi într'un fel, exprimată în termenii cei mai largi, concepția organicistă ortodoxă, legătura mare dintre sufletul omului și mediul cosmic.

Nu ne gândim să reluăm problema realității națiunilor în cadrul creștinismului, și mai ales în cadrul ortodoxiei; ea a fost prea bine discutată de oamenii competenți. Ne gândim doar să arătăm realitatea primordială a suferinții și suprafața ei largă, fapt din care reese cu necesitate o etică a suferinții, și care duce la sacrificiu. Sacrificiul, la rândul lui, este caracterul ultim și cel mai tare care duce la eroism. Aci s'ar putea ridica altă problemă; problema anume, dacă sacrificiul *face* eroul sau dacă, numai eroul este capabil de sacrificiu. Cu alți termeni, dacă cineva devine erou numai după ce a făcut un sacrificiu, sau dacă el face un sacrificiu numai pentru că este erou. Problema nu este atât de grea cum pare; și ea se mai poate pune și altfel. Se mai poate pune în felul următor; dacă *starea de erou* se face numai după săvârșirea unui act de sacrificiu, sau dacă actul de sacrificiu este cuprins în definiția *stării de erou*. Aci lucrurile încep să fie mai clare. *Puterea de sacrificiu* este o condiție nece-

sară a eroului. Dar o condiție absolut necesară. Un erou trebuie să fie capabil de sacrificiu; dacă n'are acest foc nu poate fi erou. Toți eroii istorici și toți sfinții au fost *capabili* de sacrificiu. Dar altceva; nu toți eroii și nu toți sfinții *au făcut* sacrificii. Împlinirea unui sacrificiu nu este condiție necesară eroului. Eroul este, a *fost făcut* erou dela începutul lui, și prin faptul acesta, el are în sine *virtualitatea* de-a face orice sacrificiu. Atât îi este necesar. Dar însemnează asta că între eroul numai cu *virtualitatea* sacrificiului și eroul cu sacrificiul *efectiv* nu există nici o deosebire? Nu. Și unul și celalt sunt eroi, dar se deosebesc prin ceva. Unul, cel numai cu *virtualitatea*, este erou, nimic mai mult decât erou; celălalt, este erou, un erou care nu este mai *realizat* decât cel dintâi, dar este unul care *s'a mântuit*, sau unul care *și-a mântuit* poporul, națiunea. El a îndeplinit o mare chemare a durerii omenești, faptul nostru *omenesc* de ispășire. Da, *omenesc* și nu *eroic*. Căci *mântuirea* este capătul spre care tindem noi toți, omenirea întreagă și nu numai eroii. *Mântuirea* este o finalitate, o finalitate a tuturor oamenilor, și în același timp a eroilor, dar a eroilor numai întrucât sunt oameni. Nu întrucât sunt eroi. Dar asta nu însemnează iarăși că între eroi nu există deosebiri de grad. Discuția s'a purtat numai asupra condiției *necesare* și *minime* a eroului.

Spiritualitatea nouă este eroică. Ceiace nu însemnează cătuși de puțin, că toți câți trăesc în noua spiritualitate sunt eroi. Ei respiră dintr'o atmosferă eroică, dar nu sunt cu toții eroi; după cum nu toți cei din comunitatea creștină sunt creștini adevărați. De altfel nici nu s'ar putea altfel, fiindcă eroii n'au sens decât acolo unde condițiile generale de existență sunt sub puterile lor. O țară numai de eroi ar fi o țară de oameni normali, și nimic mai mult, cu alte cuvinte, o țară fără eroi. Dar atunci cum rămâne cu *definiția* eroului? Noi am definit eroul, sau nu, am stabilit condiția *necesară* și *minimă* a eroului. Eroul are în sine *virtualitatea* sacrificiului. Asta însemnează că dacă la un moment dat, toată lumea ajunge la această *virtualitate* devine eroică, adică toți oamenii devin eroi? Nu înseamnă deloc așa, căci această condiție dacă este *necesară* și *minimă*, nu este *suficientă*. Ca să fii erou mai trebuie ceva. Mai sunt condiții de îndeplinit. Dar problema se mai poate suci și altfel. Când spui că o țară unde sunt numai eroi, nu este o țară de eroi, ci este o țară de oameni *normali*, asta însemnează că eroul este considerat ca o excepție, ca o *abatere* dela normal. Raționamentul vine așa; dacă nu este o țară de eroi este o țară de oameni normali. Ceiace vrea să spue că eroii sunt normali. Așa spune raționamentul, dar nimeni nu crede că el este de drept divin. Și el poate greși. Eroul nu este *anormal*. Dimpotrivă, el este *prea normal*. Dar există totuși o *abatere*. Da, există. Inșă o *abatere* dela *frecvență*, dela mulțimea cazurilor, nu dela *normalitate*. Am putea spune câteva cuvinte despre ceiace înseamnă *normal* și *anormal*, dar asta este o altă chestiune. Și să ne întoarcem.

Eroul este *virtualitate* de sacrificiu, dar nu este numai atât. El este un rod al națiunii, al colectivului național, și sensul universal al eroului stă în credința în biruință. Eroul trăește într'un univers de elan; un fel de vijelie care zboară în carne, în plante, în lut, și pedesupra în spirit, fiorul vieții și al diafanului. El este mai presus de spațiu, dacă admitem părerile unora că *spațiul este semnul morții*. Eroul construiește timpul în durata sa, căci durata, în aceiași ordine de idei, *este semnul vieții*. Asta însemnează că eroul nu moare niciodată. Și aci nu este vorba numai de o *nemurire* istorică, ci chiar de una ontologică, fiindcă structura sa aproape de sfânt, apt de mântuire, trăește mai departe în transcendent. O trăire veșnică.

Poate prea întunecate sau poate prea incoerente, acestea ar fi câteva lumini dintr'un început care se vede.

P O E S I I

DE

ȘTEFAN BACIU

H A I D U C I I

Pădurea e un fluer, un cimpoi umflat,
Pe pajiște haiducii ospătară împărătește
Bueștrii oboșiți, sub cer au stat.
Din vreascuri focul mușcă și tot crește.

Ciocnesc bărboșii îngeri cănile cu vin,
Și unul cântă, șuerând din buză.
Mereu se umplu, scad garafe cu rubin
Și toți se trag alătura de spuză.

Intinseră pe mâneștergurile albe
Bănet atâta, cât frunze 'n codru sună,
Paftale de argint și aurul în salbe
Străluce ca un soare nou sub lună.

Ei au luat pentru desculții de prin sate
Și inima li-i bună ca o pâne.
Dar ce-i ? In vântul care 'ncet răsbate,
Urlă prelung, a moarte-un câne.

Urechea la pământ o pun; ascultă și aud
Cum se apropie mereu mai iute pașii.
Incalecă, se pierd în stejerișul ud.
Și iarăși prea târziu venir 'arcașii.

LA INCEPUT DE CARTE

E pentru tine cântecul acesta, truda e a mea,
Am făurit în albe nopți atâtea pagini
Și vreau să te topesc într'o pădure de imagini
Ca pe o limpede stea.

E versul cel mai alb pantof de seară
Pentru un bal la care numai zânele se duc.
Vezi am rămas acuma singur, ca un cuc
Intr'un sfârșit de vară.

Toată lumina ți-am dat-o: colier rubiniu
Inima încă mi-e caldă, mi-e bună,
Fruntea se razimă, mută, de lună,
Totuși mai scriu.

Tu să cetești din poeme gândul pe care
L-am însemnat cu alb între rânduri.
Cântului care-a ieșit din arsele gânduri
Nu-i da crezare.

H R O N I C

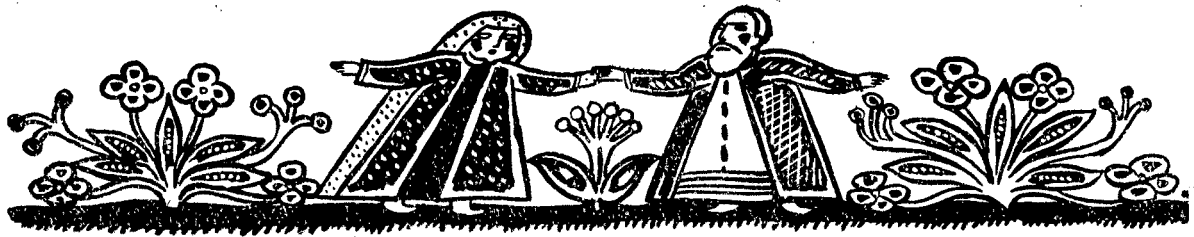
Sus, în chilie diacul sur cu pana 'nsăilează
Cum crucea 'nfrânse iară semiluna :
„Dumnezeirea mare, pururi trează,
„Cu noi a fost și azi ca 'ntotdeauna“.

Și cântecul de laudă-l înalță 'n stramă
Dintr'un îngălbenit și ros gromovnic
In cele patru zări, făr' de prihană
Cel mai umil și mai plecat țârcovnic.

Boerii 'ncremeniți, cu paloșe, în cete
Măsoară cu un ochiu bolnav nemărginirea
Și doamnele cu aurul pierdut în plete,
Zâmbesc, gândind ce mică-i nemurirea.

Și de-o să se îndure iarăși cerul
O să 'ngenunchie în altar voevodul,
Pe șold o să-i scânteie 'n pietrării hangerul
Și mantia o să-i sărute tot norodul.

In sală masa-i pusă cu belșug
Și 'n vinul care-l toarnă marele paharnic,
Privind, domnițele-or șopti cu prieteșug :
„Tot pasu 'n viață e zadarnic“.

P O E S I I

DE
OVID CALEDONIU

E L E G I E

Iubirea mea e tristă, ca ultima floare,
Din livada uitată de rouă și soare.
Lângă mâinile ei albe, ca sucuri de tulpină,
Adoarme cerul în stoluri de lumină.

Sunt singur cu vântul, ce duce la amiază,
Când rumen azurul în sevă visează.
Din sgomot te desprind, ca pe-un ecou acum,
Să-mi fii mai aproape de ultimul drum.

Spre munți, pornesc în ceață, cărările ude,
Strig, prieteni de liniști, și nimeni n'aude.
Spre ce troene verzi, din somnul dintre brazi,
Voi regăsi ca'n mine, iubirea ta azi ?

O R E

Intre noi acelaș semn, pe fruntea clară.
În liniștea verde de luceafăr de seară,
Imi simt năvălind, în somn, umile stele,
Ca seva din mugurii tristeților mele.

E un dor de viață, frenetic în pădure,
Orbiți de lumină, în zările sure,
Urcăm în tăceri, cu gândul în spate,
Ca plantele bolnave, de-orizonturi curate.

Sunt tulburări de ape, prea limpezi și reci,
Ușor ne trecem visul pe'nguste poteci,
E tânăr anotimpul și râde jenat.
Nu e ziuă, Doamne, și nu te-am chemat.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

O PREZENTARE ROMĂNEASCĂ A LUI SCHOPENHAUER

Hotărît lucru că d. Ion Petrovici este o figură indeajuns de reprezentativă a culturii românești de după război. D-sa posedă strălucite însușiri intelectuale. Inzestrat din belșug cu darurile elocinței academice, distins mănuiitor al cuvântului scris, bun cunoscător al literaturii filosofice moderne — fapt pe care evident, trebuie să-l punem în nemijlocită legătură cu un generos concurs de împrejurări ce l-a favorizat fiind foarte tânăr încă, — profesorul Ion Petrovici a izbutit să dobândească o faimă dintre cele mai meritate. Faima aceasta a crescut mereu cu fiecare carte nou apărută și mai ales cu fiecare succes oratoric reputat în fața numeroșilor ascultători „răpiți de unduirea odihnitoare a frazelor și de limpezimea logică a expunerii. Cine a avut prilejul să asiste la vreo conferință rostită de domnia sa, acela știe ce însemnează arta subtilă a elocinței clasice de cea mai autentică tradiție occidentală. Intr'adevăr prof. Ion Petrovici este un maestru al catedrei de o prestanță puțin obișnuită la noi. Deși abordă unorii probleme dificile, străine preocupărilor comune, d-sa vorbește pe înțelesul tuturor fără a-și compromite însă, prin vulgarizare subiectul. Și mi se pare că tocmai aici stau ascunse izvoarele hrănitoare ale talentului oratoric, atât de util formării unei opinii publice capabilă să se ridice până la altitudinea duminicală a discuțiilor abstracte.

Probabil că această stăpânire magistrală a meșteșugului de a exprima fluent și nuanțat, l-a făcut pe d. Ion Petrovici să îmbrățișeze, nu rareori, genul minor al memorialisticii, ceceea a stingerit oarecum sporirea prestigiului său de solid pricepător în ale metafizicei. Evocarea personalităților noastre de mare suprafață în viața politică și universitară a deceniilor trecute, fără îndoială că îți oferă ceasuri de agreabilă lectură însă ar fi absurd să se pretindă că un asemenea soi de activitate scriitoricească a adâncit dâra de cugetare a autorului. Tim-

pul sacrificat redactării amintirilor, câteodată atât de strict impresioniste încât nici chiar din titlul lor principal nu lipsește cuvântul: familie, ne îndreptățește să justificăm până la un punct întârzierea gândirii d-lui Petrovici dela o construcție ideativă unitară și sistematizată. Știm cu toții că prof. Ion Petrovici și-a cheltuit munca intelectuală într'o sumedenie de studii și de lucrări. Totuș în afara *Teoriei Noțiunilor* și a admirabilului volum despre Kant, nu văd ce alte contribuții temeinice ar putea fi invocate. Deaceea așteptarea noastră este prea firească pentru a stârni eventuale nedumeriri sau contrariere.

Recent, d. Petrovici a tipărit o prezentare completă, întâia în românește dacă nu mă înșel, a filosofiei lui Arthur Schopenhauer.

Din capul locului țin să formulez o observație de ordin general, care deși nu se pretează unei demonstrații riguroase, am impresia că este cu atât mai valabilă cu cât izvoarește spontan dintr'o intuiție directă. E vorba despre incompatibilitatea primordială dintre structura filosofiei lui Schopenhauer și felul de a gândi al prof. Ion Petrovici, incompatibilitate pe care am bănuț-o dela început și care s'a vădit din ce în ce mai sugestiv, ajungând până la urmă o prețioasă certitudine. D. Petrovici ne-a descifrat în chip strălucit liniile boltite ale metafizicei schopenhauriene. Cu toate astea spiritul logic al d-niei sale a rămas la o apreciazabilă distanță de tainele fecunde ale subiectului cercetat. Analiza întreprinsă are sclipiri integral tălmăcitoare, însă ea, niciodată, nu se împărtășește de focul vrăjit ce arde în duhul aceluia pe care vrea să ni-l înfățișeze. Eu fac aici o simplă judecată de constatare prin care nici nu elogiez dar nici nu tăgăduiesc meritele superioare ale lucrării.

Cartea d-lui Petrovici se deschide cu un articol de sinteză și de integrare istorică a filosofiei lui Schopenhauer în peisajul luxuriant al

primei decenii din veacul al XIX-lea. Paginile acestea, care din cauza frumuseții lor mi-au prilejuit regretul de a fi prea scurte, dovedesc un simț subtil de înțelegere și de savantă orientare în complexul de sisteme, fecundat de miraculoasele virtualități ascunse în răsadul cugetării lui Kant. Școala idealistă germană care constituie una din laudele rari ale spiritualității europene, la dreptul vorbind, nu are alt merit decât acela de a fi desvoltat în viziuni îndrăznețe ideile cuprinse în uriașa creație a genialului solitar dela Königsberg.

Semnificația epocală a operei lui Kant constă în faptul că el a contopit într'un act de uimitoare unificare mentală cele două tendințe antinomice ale vremii: raționalismul de origine cartesiană cu empirismul englez. Sprijinindu-se pe o serie îndelungă de demonstrații severe, Kant limitează precis puterea de pătrundere a intelectului nostru, interzicându-i cu o chinuitoare și amară asprime, cunoașterea planului transcendent. Impărăția de veșnic mister a lucrului în sine, zadarnic ne vom strădui s'o luminăm vreodată. Ea rămâne mereu zăvorâtă cu aceleași lăcate negre ale fatalității, pe care, după cât se pare, numai o intervenție inexplicabilă în însăși alcătuirea substanțială a omnirii va stăpâni darul demonic să le sfărâme. Ultima esență a lumii este pentru noi o taină infinită, dincoace de care ființează realitatea relativă a universului sensibil. Această distincție categorică a stabilit-o Kant în urma constatării că orice cunoaștere se efectuează prin participarea categoriilor cognitive apriorice, de sub blestemul cărora ne este imposibil să ne smulgem. Atât raționalismul cât și empirismul căpătau astfel o temeinică îndreptățire, cu inexcusable condiție însă de a renunța la trufia gratuită a pretinsului lor caracter universalist, subsumându-se de bună voie unei concepții, de metafizică inductivă, — aceea a idealismului transcendent.

Soluția kantiană echivala cu o capitulare suficient de tragică și oarecum umilitoare, ca să nu astâmpere setea de absolut a sufletelor prinse în frământarea destinului uman. Și entuziaștii căutători de comori cerești au pornit să descopere cheia misterelelor supreme. Unii dintre ei, copleșiți de sacra beție a amăgirii, au vestit, grabnic, biruința, devastând granița preconizată de Kant. Așa au fost Hegel, Fichte și Schelling. Toți trei își revendică orgoliul nescăzut de a restabili suveranitatea eului și a rațiunii. În fond, spun ei, hotarul tăiat de dialectica lui Kant între cele două tărâmurii este excesiv de arbitrar. Spiritul nostru refuză sclavia îngrădirilor. El cunoaște totul, iar pentru Fichte, el crează totul. Lucrul în sine este o plâsmuire a pru-

denței, menită să compromită ascensiunea cuceritoare a elanurilor spirituale.

Schopenhauer, dintr'o amplă și originală perspectivă față de această problemă, izbutește să dea un răspuns care justifică însăși durabilitatea filosofiei sale. Da, zice Schopenhauer, lucrul în sine are o existență valabilă și reală. Și completează imediat: nu numai că are o existență reală, dar el poate fi cunoscut, ceace de bună samă, îl îndepărtează radical de kantianism.

Coordonatele gândirii schopenhaueriene sînt cuprinse în vestita *Die Welt als Wille und Vorstellung*, scrisă la vârsta surprinzătoare de treizeci și unu de ani. Partea în care d. Ion Petrovici expune critic și rezumativ ideile generatoare din această operă, numără cele mai limpezi și mai convingătoare pagini ale monografiei. Citiții află aici tălmăcirea magistrală a unui sistem de profundă gândire care, probabil că multora, le este inaccesibil în imaginea lui neprescurtată, din felurite motive.

Schopenhauer împrumută de la Kant latura idealistă a viziunii sale, pe care o anunță în sobra formulă: lumea este reprezentarea mea. Cu alte cuvinte, cosmosul exterior ființează într'o stringentă dependență față de individualitatea percepătoare. Orice proces de cunoaștere se orînduește conform schemei subiect-obiect. Această schemă nu îngăduie nici o excepție. Subiectul și obiectul sînt două abstracțiuni care se condiționează reciproc, imposibil de conceput una în afara celeilalte.

Așa dâr Schopenhauer pleacă dela constatarea unui dualism indisolubil, de sub jugul căruia omnirea nu se va elibera niciodată. Toate senzațiile venite din vasta ambianță a domeniului concret se organizează în noi, potrivit celor trei forme apriorice: timpul, spațiul și cauzalitatea. În chipul acesta se naște icoana de reprezentare a lumii, un vis înșelător și inconstient, care asemenea legendarului vâl al Maiei, ascunde realitatea demiurgică a universului. Schopenhauer este pe deplin original și nou deabia de acum înainte. Susținând certitudinea existenței unei alte lumi decât aceea pe care ne-o reprezentăm obișnuit, el arată și calea ce trebuie s'o urmăm pentru a o cunoaște. Combate în primul rând, eficacitatea procedurilor raționale. Cu ajutorul aparatului logic nu reușim, oricâte ingenioase eforturi am irosi, să sfâșiem vâlul iluziei, spre a ne apropia de estența intimă a cosmosului. Este adevărat că rațiunea explică raporturile fenomenale însă sensul adânc al lucrurilor îi scapă. Avem un singur mijloc, unanim valabil, care ne duce în inima vie a misterelelor râvnite de ardorele cugetării. Schopenhauer se folosește, în intenția lui titanică de a închea o soluție personală, de toate resursele inventivității sale abundente. În fiecare din noi sălășluiește un istm

subteran care ne leagă de tărâmul absolutului. Ființa noastră face parte integrantă, prin chiar faptul ivirii ei, din ceea ce am numit împărăția lucrului în sine. Deci plecând de la cazul izolat al individualității obținem lămurirea tainelor transcendente. În momentul în care am sondat complet străfundurile eului, natura își luminează abisurile ontologice divulgându-și secretele.

Cunoașterea aceasta, a noastră înșine, se dobândește prin intuiție, adică prin actul vital al unei percepții strict lăuntrice, care pornește din noi și rămâne în noi. Grație intuiției, omul coboară la rădăcina vieții și se revelează sieși. Decorul hibrid al aparențelor dispare și substanța unică a lumii devine cognoscibilă.

Odată cufundat în zonele originare ale existenței, subiectul percepător (un ins oarecare) trăiește realitatea ultimă a marelui tot ce-l înconjoară. Această ultimă realitate este un sbucium continuu, este o impulsie primitivă și distrugătoare, o voință dură și devorantă care se manifestă pretutindeni și întotdeauna cu aceeași barbară intensitate, asemenea unei furii demonice atâțată de pofta celei mai sălbatice autonimiciri.

Fiind rodul amar al unei experiențe intuitive în care subiectul și obiectul se suprapun, voința frânge scheletul formelor ideale de cunoaștere. Ea s'a mântuit de sub robia timpului, spațiului și-a causalității. Demonstrațiile lui Schopenhauer întâmpină de astădată greutate serioase, pe care d. Ion Petrovici le-a evidențiat foarte lapidar și concludent. Independentă de orice constrângere proprie lumii ca reprezentare, voința este una și aceeași, dincolo de legea diferențierii individuale și de blestemul scurgerii cronologice. Pluralitatea obiectelor, rezultată din modul spațial al percepțiilor noastre, n'o stingherește cu nimic. Voința constituie o entitate invizibilă și masivă pe care nu o învăluie decorul nălucitor al aparenței. Firește, discuția se complică atunci când Schopenhauer încearcă să argumenteze atemporalitatea voinței. Atemporalitatea ar fi lesne de imaginat dacă am socoti voința un simplu concept zămislit în laboratorul fictiv al rațiunii. Timpul nu poate fi ignorat cu desăvârșire însă, din clipa în care e vorba de un dat intuitiv. Pare-se și Schopenhauer s'a ferit de afirmații extremiste în acest sens. El și-a salvat întrucâtva estetica demonstrativă, degradând voința de la înălțimea la care o așezase inițial și dând să se înțeleagă că nici ea nu este tocmai expresia neprihănită a lucrului în sine.

Aproximativ cam la asta se reduce voluntarismul schopenhauerian. Iar pesimismul filosofului german este concluzia lui neferțată.

Dinamismul voinței nu are nici o finalitate. În univers totul se mișcă și se frământă frenetic, fără rost și fără scop. Milioanele de viețuitoare cresc și se dezvoltă ascultând de porunca oarbă a unui impuls comun. Sbuciumul neistovit al lumii nu cunoaște ideea morală a binelui. Această idee este un surogat fals, aplicat realității, de spiritul omenesc, în nevoia lui de a se amăgi. Ceea ce se petrece împrejurul nostru desminte, categoric și definitiv, noțiunea de armonie, de finalitate și de progres. Străduințele de a schimba înfățișarea monstruoasă a înfiorătorului spectacol cosmic se sparg toate de zidul negru al deșertăciunii implacabile. Făptură de pradă în mâna ucigătoare a necesității și a neantului, — iată ce este omul. Revelația absolutului te duce la acea sângeroasă conștiință a suferinții. În suflul acelui care a sorbit mierea otrăvită a adevărilor eterne, se naște astfel dorința neființei, dorința dispariției în negurile nirvanei, acolo unde domnește odihna lășă a morții, acolo unde pofta feroce a autodevorării s'a împăcat cu ea însăși.

Contrar părerii d-lui Petrovici, eu cred că metafizica lui Schopenhauer se sfârșește de fapt aici. Atât aforismele cât și etica lui sânt, în fond, o dezertare din fața primejdiilor existențiale. Contemplația estetică și renunțarea eroică a ascezei și-or fi având ele inegalabila lor frumusețe teoretică însă nu știu dacă pot fi oferite ca o izbăvire din ghiarele voinței de a trăi și-ale egoismului teluric. Ele îmi par o iluzie tot așa de ispititoare și de goală ca și speculațiile unui Fichte sau Hegel de pildă, pe care Schopenhauer le-a destrămat cu o necruțătoare ură. E straniu să vezi cum un apologet al suferinței integrale, trecând pragul vârstei de-o jumătate de veac, mai are cuvinte de îmbărbătare pentru tineri, sfătuindu-i să-și îngrijească sănătatea și să se ferească de excese dăunătoare. Sunt convins că aforismele asupra înțelepciunii în viață sânt o tragică și genială ironie la adresa omenirii. Privindu-le grav, ne batem joc de propria noastră luciditate. Căci recunoscând fatalitatea temperamentală a individualității și caracterul negativ al oricărei fericiri, oare nu-i prea naiv să alergi după fantoma salvării? Salvarea presupune moartea voinței. Dar atunci întreagă universalitatea primară a voinței se prăbușește într'o teribilă inconsecvență logică. Filosofia lui Schopenhauer trebuie consumată în experiențele durerii și în imposibilitatea infinită de a întrezări vreo ieșire. Numai așa pasiunea voluptoasă pentru adâncimile ei involburate te transfigurează și te copleșește.

SEPTIMIU BUCUR

POESIE, MUZICA ȘI CULT

Expresia cea mai gingașă și totodată cea mai străfundă a tot ceace freamătă și cântă fără glas în ființa noastră este cultul.

Cultul este matca de revărsare luminoasă a spiritului nostru. O istorie a cultului religios în genere, este o istorie a spiritului uman. Urmărind prin veacuri, cu deget atent, zigzagul acestei albe exteriorizări a sufletului omenesc, surprindem tot ceace a trăit mai viu și mai înalt omul.

Înainte de a ști să cânte încăerările războinice sau podoabele pământului, inima omului a tremurat în cântec pentru Dumnezeu și pentru podoabele cerului. Și niciodată muzica și poezia nu și-au articulat mai înalt și mai armonios virtuțile lor, decât întru slava lui Dumnezeu, în cult deci.

Până când lacătele grației divine, încuiate prin păcatul străbun, au fost sparte prin pogrârea lui Iisus și prin sfânta lui patimă, cultul tuturor religiilor s'a redus la un disperat și exclusiv efort uman de-a-și apropia cerul din care cândva s'a rupt, exceptând fără îndoială, religia iudaică. De-aceea, abia în creștinism, articulat sub soarele viu al harului, cultul își capătă întreaga lui splendoare.

Cultul mozaic, deși rotunjit sub razele unei puternice revelații, n'are un caracter definitiv ci doar provizoriu pentru că poporul iudeu era încă prunc cu duhul. Dumnezeu i-a îngăduit, printr'o sacră comportare pedagogică, să i-se închine așa cum el văzuse, de pildă, că i-se închinau Egiptenii, de care nu se putea rupe total, fără să cadă poate într'o mai gravă rătăcire.

Astfel cultul iudaic face tranziția de la cultul păgân la cel creștin. Aici fecundează din plin grandoarea adevăratei închinări, unde se întâlnesc în fericită osmoză poezia și muzica sufletului nostru, potopit de pietate și caldă umilință, cu lumina tare a harului divin. Aici a înflorit, ca un trandafir de primăvară, adevăratul cult al lui Dumnezeu.

Cultul creștin, așa cum îl cunoaștem astăzi, n'a răsărit spontan și nici uniform în toate bisericile. Are și el o fază de plămădire și de căutare, cu uriașe eforturi de veacuri întregi; are o fază de stratificare, de așezare locală și o alta de uniformizare definitivă, în elementele lui fundamentale, în toată Biserica lui Hristos. Are deci o istorie a lui. Rigoarea unei metode cercetări a acestei istorii și-a impus-o, la noi, Părintele profesor Petre Vintilescu, dela Facultatea de Teologie din București. Părintele Vintilescu destelenește un domeniu numai fragmentar și superficial încercat. Afară de lucra-

rea lui Mitrofanovici: „Liturgica Bisericii drept credincioase răsăritene“ apărută la 1909 și de „Tezaurul liturgic“ al lui Badea Cireșanu, apărut la 1910, stufos și superficial, nimic de seamă nu s'a mai scris în această direcție. Ca să te documentezi în istoria și substanța cultului creștin trebuia să apelezi la cercetătorii protestanți și catolici. Atât de jenant este acest gol în literatura noastră teologică, încât îți este imposibilă o discuție documentată cu un profan care vrea, fie să te umilească, fie să se documenteze. Personal am încercat această jenă în fața d-lui Dan Botta, cari întrebându-mă — pentru informație — ce s'a scris la noi, ca interpretare, în domeniul liturgic, a trebuit să mărturisesc totală absență a teologiei noastre pe acest plan și l-am trimis la Nicolae Cabașilas.

Acest gol — și câte mai sunt! — începe să-l umple activitatea păr. prof. Vintilescu. Sfinția Sa a scris până acum trei lucrări — mai de seamă — egal de interesante în acest domeniu: „Cult și Erezii“, „Misterul liturgic“ și „Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și Cântarea bisericască“. Filația logică dintre ele este evidentă, dar ne interesează acum ultima lucrare, proaspăt apărută, în care autorul studiază istoric poezia și muzica din cultul creștin.

S'ar părea poate că această problemă nu prezintă un interes prea mare. Nu se poate o mai greșită presupunere. Această problemă este de-o vie actualitate în țara noastră, unde prin acțiunea diferitelor asociații religioase tezaurul tradițional al cultului a început să fie încărcat și uneori alterat.

În ce sens se produce această încărcare și alterare înțelegem mai bine în lumina lucrării de față.

Fără îndoială, nu putem istovi noi aici conținutul acestei frumoase cărți. Vom acorda numai problema pusă cu actualitatea de care am vorbit.

Părintele Vintilescu își împarte lucrarea în două: *poezia imnografică* și *cântarea bisericască*.

Cultul creștin n'a avut o dezvoltare prea mare până în veacul IV, când, prin libertatea acordată de Constantin cel Mare, ajunse pentru biserică creștină din răsărit, mai cu seamă, vremea de gestațiune „am putea zice, a unor dezvoltări noi în anumite forme de exprimarea cultului“. (pa. 9). Libertatea aceasta este primul factor care a fecundat dezvoltarea cultului. Al doilea factor sunt ereziile, care utilizând imne cu conținut eretic, biserică le-a răspuns prin imne cu conținut ortodox. Înainte de

secolul IV imnul se păstra în tradiția templului, adică avea un caracter strict biblic. După această perioadă, imnul „traducea aproape exclusiv simțirea și entuziasmul religios al „neamurilor“, al „ginților“ intrate în biserică“ (p. 18).

Poezia acestei vremi are un caracter popular și ca atare intim accesibilă credincioșilor, în raport cu poezia ereticilor care „era compusă după vechea prosodie și, probabil, în ritmuri anapestice“ (p. 24). Pe această linie de factură și simțire populară, poesia creștină bizantină și-a păstrat accentul tonic ca o „moștenire de la sinagoga ebraică“ (p. 25). Imnul creștin n'a ținut seamă de regulile prosodice ale poeziei clasice, ci și-a determinat un caracter propriu prin „acel fond de simțire, în care se tălmăcesc adevăruri de teologie înaltă în metafore și forme într'aripate, a căror armonie nu este întru nimic mai prejos de arta literaturii clasice“ (p. 31). Dar oricâtă tensiune poetică și oricât val de pietate exprimau aceste imne, ele n'au pătruns în cult până la finele veacului patru, fiind interzise de canonul 59 al sinodului de la Laodiceea.

După veacul patru imnul creștin începe să se rotunjească în formă specifică anumitor momente din cult, sau conform locului ocupat în ansamblul lui. Să lăsăm însă pe alt plan linia de evoluție formală a imnului, întrucât caracterul acestei reviste nu este teologic.

Să observăm că în spiritul interdicției de la Laodiceea, nu s'a îngăduit niciodată sfinților autori să cânte în numele lor. Ci ei trebuiau să fie absenți. Trebuia să cânte în ei inspirația pioasă, vărsată pe fâgașul grației. Dar cum era foarte greu să despici în două ceea ce aparține grației și ceea ce aparține omului în armonia unui imn, era preferată interdicția, aplicată cu o aspră strictețe în mănăstiri. În această privință este semnificativă apostrofa lui Parmvo, starețul unei mănăstiri din Egipt, care spune unui frate: „călugărul“ n'a venit în singurătate ca să se mândrească cu glasul său, ca să intoneze cântări, ca să compună melodii noi și să bată tactul cu mâna și cu piciorul. Cu frică și cutremur, în tânguire și în lacrimi, cu ton de căință și de umilință trebuie să aducă el rugăciuni lui Dumnezeu“ (p. 65). Aceasta nu înseamnă însă o curmare definitivă a poeziei și a muzicii în cult. „...Acestea se potrivesc pentru preoții din lume și pentru ceilalți mireni; pentru aceasta este bine să se adune noroadele în biserică“ (p. 66). Sunt cuvintele unui alt stareț. Autorul consideră această interdicție ca o reacțiune a elementului ebraic — fondul biblic al cântării creștine — împotriva elementelor noi (pag. 68). Credem însă că este vorba de aspra asceză monahală, care-și simțea rigoa-

rea încălzită prin muzică. Cu timpul însă, prin intermediul catedralelor imnul pătrunde și'n mănăstiri și se popularizează.

Urmându-și cursul său de dezvoltare firească, imnul atinge culmi de poem, prin Roman Melodul în veacul VI. La această înflorire a poeziei creștine contribuie înmulțirea sărbătorilor pentru pomenirea sfinților, în cinstea cărora Roman compune condace. Condacul se definește astfel ca un nou gen de poezie creștină. Faima Melodului a ispitit pe mulți să-și semneze imnele lor cu numele lui.

Din această epocă (veac. VII) ne-a rămas „Acatistul Bunei-Vestiri“, compunerea patriarhului Sergiu.

În continuă creștere imnul se dezvoltă din poem într'un complex de poeme, sau epopeea creștină, care este canonul, al căruia reprezentant de seamă este Andrei Criteanul († 726). Acum strălucesc cei doi melozi sabaiți, Ion Damaschin și Cosma de Maimna. Prin ei „poezia bisericească își definește complet caracterul său“ (p. 117).

Școala sabaită înseamnă culmea imnografiei creștine. Veacurile următoare îi sunt toate tributare.

Peste aceste schițări, extrem de sumare, priviți frământul care a dus la bogăția actuală de imne a cultului creștin care s'a stratificat, cum zice autorul, după veacuri întregi de provizorat și observație atentă din partea bisericii. Epoca de sistematizare definitivă a imnelor bisericești este fixată de autor între veacul X—XI, adică după iconoclastm.

Părintele Vintilescu se oprește apoi într'un foarte interesant capitol asupra imnelor din cuprinsul Sfintei Liturghii. Sfinția Sa afirmă că pietatea individuală n'a contribuit aproape cu nimic la dezvoltarea celor două părți ale Sfintei Liturghii, fiind „forma pietății oficiale a bisericii“ (p. 162). Ne îngăduim să credem că alta este cauza. Și anume: Liturghia a fost rezervată d influențe, prin caracterul ei euharistic, în fața căruia pietatea creștină a îngenuchiat mută, după ce s'a exaltat în celelalte momente ale cultului.

Paralel cu poezia cultului s'a dezvoltat și muzica. Ceva mai mult, dacă creația poetică a încetat demult în cult, muzica a fost singurul plan pe care geniul artistic și-a exercitat virtutea. În acest punct autorul pune, între altele, o seamă de probleme extrem de actuale, dintre care menționăm: Rolul muzicii în cult, cântarea psaltică bizantină în țările române, cântarea armonică și răspândirea ei în bisericile ortodoxe, muzica instrumentală — cântarea Evangheliei și a Apostolului. Expunerea acestor probleme, rupte din multe altele, este

documentată, ca toată lucrarea de altfel și plină de înțelegere pentru starea actuală a lucrurilor.

Iată, s'au încheiat în țara noastră câteva asociații religioase, care prin acțiunea lor vie au trezit în mulți o sete evanghelică. Se practică însă în sânul acestor asociații așa zisa rugăciune „în duh și adevăr“, care-i o rugăciune rostită spontan de un credincios pretins inspirat și se cântă imne de compoziție personală adaptate la melodii profane.

Ce pericol prezintă pentru biserică aceste practici, inofensive în aparență, își poate oricine face o idee citind lucrarea p. prof. Vintilescu, unde fără să-ți fi strecurat o aluzie măcar la aceste lucruri, îți dai totuși seama cât ongoliu poate clocoti în inima unui credin-

cios care rostește o rugăciune a sa, pentru toți ceilalți frați, așa cum preotul rostește o rugăciune a unui sfânt părinte. Sau, de ce să înțonezi o compoziție mediocră, găngăvită, oricât ar fi ea de sinceră și umilă de oricine, în locul atâtor lacrimi de frumusețe și pietate din tezaurul slujbelor creștine. Și peste toate acestea să nu uităm că însuși spiritul de organizare al onora dintre aceste asociații nu-i ortodox.

Iată nervul de actualitate al cărții p. prof. Vintilescu, pe care, încheem cu regretul de a nu o fi putut prezenta în toată frumusețea și seriozitatea ei, virtuți susținute deopotrivă de o rară ținută academică, ca documentare, ca stil și ca ton.

NIȚĂ MIHAI

ROMANIA LA CONGRESUL INTERNAȚIONAL DE FILOSOFIE

Al IX-lea congres internațional de filosofie, — supranumit „congresul Descartes“, ca un pios omagiu adus autorului „*Discursului Metodei*“, al cărui tricentenar s'a sărbătorit în anul acesta (1637—1937), — și-a ținut lucrările la Paris între 31 Iulie și 6 August. Intre multele congrese ținute în acest an la Paris, în cadrele Expoziției Internaționale, desigur că cel de filosofie are o semnificație deosebită. Ca să fim mai preciși, are o dublă semnificație: întâi, pentru viitorul gândirii filosofice și metafizice în general, în al doilea rând, pentru gândirea filosofică românească, ce a luat parte activă și de înaltă ținută la lucrările congresului. Vom urmări pe rând aceste două linii de polarizare ale impresiilor noastre.

Dintre lucrările împărțite în șase secțiuni și cele citite și discutate în ședințe plene, cum a fost comunicarea d-lui I. Petrovici „*Ideea de Dumnezeu în fața rațiunii*“, cele care au dat tonul și au imprimat o linie de monumentalitate congresului sunt, fără îndoială, problemele înscrise la capitolul „*Transcendență — Imanență*“. Dealtminteri, socotim că prezența totală și luminoasă a *Transcendentului* constituie nimbul metafizic al congresului. Era emoționant să vezi cum *Transcendentul*, gonit de pozitivismul, intelectualismul și scientismul Sorbonei, se constituie din nou în problemă cardinală pentru meditațiile metafizice. În afară de asta, accentul grav și neori dramatic al comunicărilor dela acest capitol, ale căror desbateri angajează profund *destinul demiurgic al omului*, îți lasă sentimentul unei grandori de esență divină, toate parcă mărturisesc, într'un singur glas, că omul nu este nimic, dacă nu este o *aspirație spre Transcendent, spre Divin*. Toate aceste comunicări sunt tot atâtea uverturi spre eterni-

tate. Dealtfel, ele au concentrat cel mai mare număr de auditori, mai ales tineri, și au stârnit cel mai viu interes. Rar ți-e dat să vezi săli mai pline și mai fremătătoare de spirit ca cele în care și-au dezvoltat conferințele D-nii I. Petrovici și Maurice Blondel. Cel dintâi venea cu o luminoasă și pătrunzătoare argumentație logică, trecută prin strecurătorile unei nuanțate și impecabile dialectici ascendente, pe care o concretiza prin linia elegantă a gesturilor, al doilea aducea suflul solemn și religios al unei credințe și al unei aspirații, ce se desprindeau ca fumul unei jertfe primite din volumele masive ale unei opere de o viață.

Pe aceeași linie generală, însă învăluite într'o culoare existențială și concretă mai pronunțată, se înscriu și fremătătoarele comunicări ale d-lor Gabriel Marcel, Louis Lavelle, Jean Wahl, Léon Brunschwig, etc. Fără a putea insista asupra caracterelor particulare ale fiecăruia în parte, menționăm *metafizica participării* a lui Lavelle și *metafizica misterului existențial* a lui Gabriel Marcel nu numai pentru vigoarea lor verde, ci și pentru direcția de gândire pe care o reprezintă, un *realism spiritualist* sau un *spiritualism concret*, care mai ales de la fondarea colecției „*Philosophie de L'Esprit*“, a depășit cu mult filosofia oficială, căreia i se opune. Istoricului sorbonard, care se amăgește încă și susține iluziile intelectualiste, ei opun o nouă orientare a spiritului filosofic, o nouă perspectivă, un fel mai cald și mai concret, ca să nu zicem direct, de a pune problemele metafizice. Dealtminteri, înainte de orice, ei cred în metafizică și în orientarea spre concret, spre existență, a cugetării filosofice. Atitudinile lor sunt mai mult *simfonice* (seamănă mult cu viziunile metafizice ale lui Lucian Blaga) decât sistematice. Iar fi-

losofiile lor, fără a renunța la precisiune și la luminile rațiunii, sunt pline de prezența divină. Cuprinzând în prezența totală a plenitudinii spirituale imanența și transcendența, ei le conjugă prin categoria existențială a participării, integrând omul în cosmos, prescriindu-i, ca supremă mângâiere, *visul metafizic*.

Am insistat ceva mai mult asupra acestui aspect, deoarece ni se pare că el a fost octava spirituală a congresului, ceea ce s'a verificat în toate ședințele plenare, în care pozitivismul a primit lovituri decisive. Ne amintim, de pildă, de intervenția d-lui I. Petrovici la comunicarea lui Reichenbach, șeful școlii pozitivistice dela Viena. Critica d-lui I. Petrovici, nu numai că a câștigat adeziunea întregului public, dar a determinat în măsură simțitoare ținuta intelectuală a congresului, care s'ar putea preciza în următoarele propoziții:

1. Credința în puterea demiurgică a spiritului.

2. Credința în primatul spiritualității.

3. Credința în existența, nu fenomenală, ci esențială a Transcendenței.

4. Recunoașterea și dreptul la viață a metafizicii. Prin urmare, o îndepărtare pronunțată de pozitivism și de fenomenalism.

Acesta ar fi, extrem de sumar, bilanțul general al congresului.

Aminteam însă că acest examen internațional are o deosebită importanță și din punct de vedere românesc. Și iată de ce: delegația românească, compusă din d-nii I. Petrovici, M. Ștefănescu, C. Speranția, T. Vianu, M. Florian și P. Comarnescu, la care trebuie să mai adăugăm participarea d-lor: Pius Servien (Șerban Coculescu), Ștefan Lupașcu și Mateiu Peucescu, s'a impus deosebit de frumos prin comunicări și participări la discuții, fapt ce l-a făcut pe d. E. Bréhier, președintele activ al congresului, de altminteri foarte zgârcit în complimente, să spună că România s'a prezentat bine. Dacă mai adăugăm la aceasta buchetul de felicitări pe

care l-a primit d. I. Petrovici ca șef al delegației române și ca purtătorul de cuvânt al gândirii românești, ne putem declara mulțumiți. Mulțumirea trebuie să ne fie și mai mare când ne gândim că între cei ce și-au exprimat admirația se numără și șeful delegației maghiare. Prin urmare, cei care se plâng pretutindeni de sălbătăcia și lipsa noastră de cultură s'au văzut obligați să ne felicite. Oricum ar fi însă, vecinii noștri, care ne jinduesc țara și ne urăsc, au strălucit prin absență sau prin tăcere. Cu prilejul acestui suprem examen de spiritualitate între națiuni, observatorul obiectiv a putut constata ce putere spirituală este România față de dușmanii săi. Fără să facă antirevizionism sau politică, cum au făcut alții, menținându-se pe linia pură a discuțiilor filozofice, delegația românească s'a bucurat dela început de o considerație bine meritată.

Nu e scopul nostru să analizăm comunicările care se găsesc tipărite în lucrările congresului, ci să subliniem rolul delegației române și atenția de care s'a bucurat din prima până în ultima zi a desbaterilor. Tonul l-a dat d. I. Petrovici prin duelul de subtilă dialectică, cu d. Maritain, urmat de cel cu Reichenbach și culminând în discuția deslănțuită de comunicarea aceluiaș. În aceeași linie de victorii a spiritului românesc se înscriu comunicările d-lor: C. Speranția, T. Vianu, M. Ștefănescu, Pius Servien, Ștefan Lupașcu, Mateiu Peucescu și P. Comarnescu. De o reală valoare a fost discuția d-lui T. Vianu cu Victor Basch, stărnită de comunicarea esteticianului nostru la congresul de estetică, care s'a ținut în prelungirea celui de filosofie și la care, pe lângă d. T. Vianu, am fost reprezentați prin d-nii: C. Speranția, C. Petran, P. Grimm, R. Vulcănescu, Pius Servien și P. Comarnescu.

La acest examen de supremă spiritualitate, România a trecut cu notă bună!

GRIGORE POPA

Paris, 12 Aug. 1937.

C R O N I C A L I T E R A R Ă

N. I. HERESCU: PENTRU CLASICISM. — Sub acest titlu fâlfâit scurt ca un steag, tânărul profesor de cultură latină dela Universitatea din București și literatul de fin talent, de aristocratică ținută care e d-l Herescu, adună în adevăr momentele hotărâte ale unei activități de zece ani, care poate fi numită fără șovăieli: o *luptă*.

Pare ciudat, dar așa e. Intr'o țară de substrat latin, de limbă latină, într'o țară de puternic orient cum e a noastră, care nu poate face legă-

tura neapărat necesară și firească în același timp decât prin clasicism, prin cel latin mai ales, cu occidentul, — ești dus fără voie, când vorbești cu dragoste de lumina senină a umanităților, către o atitudine de apologie sau de protest. Fiindcă tocmai pentru noi lumina aceasta e pusă voit sub obroc. Din educație, studiile clasice sânt alungate ca inutile și înlocuite cu materii de memorizare. În viața culturii noastre întâlnești extrem de rar spiritul clasic, — fie în sens de bună cunoaștere a geniului antic, fie în acela

mai modest de obicinuire cu măsurile, simetriile și sobrietățile din legile spiritului greco-latin.

Poate că îndepărtarea aceasta nu e tocmai așa fără rost. Poate că e o mișcare instinctivă a sufletului nostru etnic, — ce e caracterizat hotărît tocmai prin echilibre statornice, prin simțul limitelor și al ordinelor, prin înclinarea spre nuanțe stinse, spre geometrizară, — o tendință de îndreptare către alte climate spirituale, cari să-l fecundeze și să-l anime prin opoziție: către tumultul nestrunit, de aspirații, de linii, de culori, al romantismului.

Poate. Dar e sigur că am împins gestul acesta instinctiv prea departe. Pe când cultura populară, ca și cea a trecutului nostru, pe a căror temelie ar trebui să stăm și azi, păstrează desăvârșit acest respect al măsurilor divine, — cultura noastră modernă, rupându-se violent de fondul etnic și de istorie, s'a agățat sterilă, fără rădăcini, de un romantism bătut de toate vânturile vremii.

Au fost destui cari și-au dat seama din timp de această primejdioasă realitate. Pentru a o ocoli, cea dintâi mișcare le-a fost să propovăduiască ceea ce era mai firesc: coborîrea, întoarcerea, către pământ — autohtonism. Au fost ascultați, sânt încă, — și e bine că s'a întâmplat așa...

Dar există și temperamente, — mai rare la noi dar totuși nu atât de puține cum se crede, — pentru cari e prea târziu să le mai ceri o asemenea vînjoasă îndreptare spre sufletul rural. În orice cultură care crește în timp și în întindere, doza ca și obicinuința de artificialitate cresc. Se iscă lujere subtile de seră, pe cari o răsădire în lumina crudă a ogorului le-ar păli. Acestora le trebuiesc elixire filtrate de viață ca hrană. Să le lași doar în bătaia luminii de lună, ar fi iarăși să le condamni la sterilitate.

Pentru toate aceste firi cari s'au obicinuit să se lege cu viața prin artificiu, — nici o lume de gând nu e mai plină de seve vii, de cum e clasicismul. El e formula de cultură cea mai apropiată și cea mai depărtată de viață, în același timp. Apropiată, fiindcă pornește totdeauna dela ea; depărtată, fiindcă totdeauna o transfigurează prin ordine, măsură, simetrie. De aceea, pentru cei obicinuiți să creeze într'un climat mai puțin aspru decât cel al pământului, clasicismul e tărâmul ideal de refugiu și de trăire.

Lucrul acesta a fost simțit instinctiv și la noi, de mult, de poeți mai ales, — fiindcă pretutindeni poezia e barometrul cel mai sensibil al unei culturi. În adevăr, era foarte greu de repetat miracolul de a crea o poezie de lumini și proporții clasice perfecte — doar prin înălțarea, străluminarea și desăvârșirea simetriilor latente ale geniului nostru popular, așa cum l-a isbutit un Nichifor Crainic.

Dela bătrânul Asaki și până astăzi, — dar mai ales astăzi, sânt în poezia noastră destule momente în cari nostalgia unei lumi mai subtile și mai sănătoase totdeodată a fost îndestulată de clasicismul greco-latin. Să nu pomenim aici decât experiențele din urmă, atât de frumoase, ale d-lui Ion Pillat, ca și tendințele ultime, atât de nelămurite dar atât de interesante, ale d-lui V. Voiculescu de a găsi tumulturilor sale romantice o încremenire clasică...

Această necesitate o proclamă hotărît, și pe toate tărâmurile, nu numai cel al poeziei, d. Herescu. Și nu e o întâmplare că, după cât îmi aduc aminte, d-sa a fost alături cu ei, al treilea dintre cei cari au pornit acea revistă de ținută clasică severă, care a fost, din păcate prea puțin, — „*Pleiada*“.

Astăzi, d. Herescu își statornicește punctul de vedere într'o carte. O carte în care vorbește despre multe: despre revistele de clasicism pornite de d-sa și de alții, despre traduceri din clasici, despre un străin care a întrupat minunat idealul clasic al omului modern: Goethe, despre câteva spirite clasice dela noi: Pârvan și Cezar Papacostea, despre felul cum e strivit spiritul greco-latin, în învățământul nostru secundar și universitar...

Pe toate acestea, nu e numai unitatea de preocupări care le leagă. Ci toate aceste probleme și cercetări se lămuresc unele pe altele în lumina aceleiași concepții organice despre clasicism.

Pentru d. Herescu clasicismul antic nu e o treaptă de istorie, ci unul din puținele dimensiuni eterne ale sufletului uman, încremenită în valori de artă, printr'un miraculos noroc al omenirii, într'o mișcare unică în perfecțiunea ei.

De aceea clasicismul antic e în același timp și *model* etern și *actualitate* nesfârșit vie și diversă. În acest sens, clasicismul e hrană sufletească necesară pentru oricine tinde către starea adevărată de *om*, adică aceea în care, — fără să renunți la nimic din puterile tale primare de viață, să le poți domestici și transfigura prin ordine și armonie. De aci, rostul lui educativ covârșitor, pe care în mai multe capitole d. Herescu caută să-l lămurească, mai ales în raport cu ceea ce nu se înțelege din el la noi.

Dar mai mult decât bun al *omului* de totdeauna, clasicismul antic e un element constitutiv al *europenului*. Pentru întreaga împlinire a acestui adevăr, autorul ia două mărturii: a lui Henri Massis, în eseu cu acelaș titlu ca și cartea de răsunset a gânditorului francez — „*A-părarea Occidentului*“ — și procesul atât de elocvent de limpezire, de împlinire, admirabil urmărit, în linii ferme și subtile, în capitolul închinat „*Artei clasice a lui Goethe*“.

Lămurind astfel clasicismul ca un element structural al spiritului european, era inevitabil

pentru d. Herescu să se întrebe întru cât aderăm noi la acest spirit. Și iată-l intrând nolens-volens în uriașa problemă a destinului nostru și a culturii noastre. Pornind dela convingerea lui Pârvan că pe când cultura noastră etnografică străveche e vegetativă, dimpotrivă întâlnirea în cultură cu Roma e permanent creatoare (eseul închinat lui V. Pârvan, p. 130), d. Herescu verifică fecunditatea acestei întâlniri în momentul cronicarilor, al școlii latiniste și al lui Heliade-Asaki. De aci, ispita unei afirmații ca aceasta nu e departe: „cultura latină este deci firul conducător al culturii românești dela obârșie și până astăzi“ (p. 113 — „Apărarea Occidentului“). Cu atât mai mult cu cât iarăși îi șoptea de aproape duhul prieten al lui Pârvan: „Protoistoria Daciei e introducerea cea mai potrivită în istoria romanismului oriental... Dacia a ales încă dela 1000 a. Chr. lumea Apusului: rezultatul nu putea fi decât romanizarea Daciei“ (*Getica*, p. 646).

Cu tot îndemnul lui Pârvan, cred că această îndreptare simplă și categorică a noastră, numai și numai către Occident o face autorul împins mai mult de acea mișcare dialectică ce te îndeamnă să eviți un pericol depărtându-te mult de el.

Cum sântem noi însă, sântem tot atât ai răsaritului cât și ai apusului. Cât e de grea problema, d. Herescu își dă totuși seama, când, după ce contestă ortodoxismul nostru: „Arta noastră bisericească este pur și strict bizantină“, în timp ce admite un stil rusesc fiindcă „în sufletul slav ortodoxismul a găsit un teren prielnic“, vede că „mitul lui Isus este reflectat în mod cu totul special în poezia noastră populară“ (p. 111), — adică, după a noastră părere, tocmai o dovadă de asimilare organică a ortodoxiei, așa cum o atestă și iconografia rusă.

De aceea, mai mult decât tonul categoric al proclamației de latinitate din „Apărarea Occidentului“, preferăm extrem de justele concluzii pe cari le trage d. Herescu, în eseul „Cultură fără rădăcini“, din acea pătrunzătoare analiză a momentului Eminescu: culmile cele mai înalte ale culturii noastre au fost acelea de clasicism în sens de *echilibru* între fondul autohton și influențele din afară, fie ele antice, fie moderne. Geniul lui Eminescu a crescut în deosebi din acest echilibru (pag. 33). Subscriem cu entuziasm această pagină, deși îl nedreptățește întrucâtva pe Coșbuc, — și el un mare moment de întâlnire a influenței germane cu fondul nostru etnic.

Câtă bogăție de sugestii poate risipi cartea de principii a d-lui Herescu se poate vedea din aceste puține rânduri.

Și încă am neglijat al treilea aspect al clasicismului la noi, pe care îl pune iarăși me-

todice d-sa : acel al *traducerilor* din antici.

Nu mai putem prelungi aici o cercetare care prin interesul ei s'ar purta către întinderi mult mai largi, dar nu putem încheia fără a indica atenției cititorului subtila intuiție cu care autorul desghioacă mecanismul atât de simplu și tocmai de aceea atât de perfect artistic al traducerii din *Odiseea* a lui Cezar Papacostea, prin fericita folosire a elementului lexic autohton, de *basma* și *cronică* pentru redarea lumii arhaice a lui Omer. Astfel încheiate traducerile din Homer ale lui Cezar Papacostea și a d-lui Gh. Murnu, — sunt unele din cele mai bune din literatura universală.

Întâmplarea aceasta nu spune foarte mult?

Astfel, — cu tot vestmântul ei rece, academic, cartea d-lui Herescu, — crescută din entuziasmul unui spirit viu, actual, — merită cunoașterea, discuția și, mai mult decât toate: ascultarea de comandamentele ei.

Clasicismul trebuie să fie și la noi o realitate vie.

* * *

CEZAR PETRESCU : 1907 MAINE, TECHIEL, FARES. — După cele trei cărți ale vieții și sufletului lui Eminescu, d. Cezar Petrescu intră în încordarea unei noi creații de mare întindere și de adâncă respirație: 1907. Tendința de a clădi pe temelii largi nu i-a lipsit niciodată epiceii d-sale încă aproape de începuturi. Ceea ce aduc deosebit însă aceste ultime creații este o înfățișare masivă nu numai ca dimensiuni ci și ca structură. Forța de creație a d-lui Cezar Petrescu, ca și tehnica sa, au ajuns la deplină maturitate. De aceea, cele două dimensiuni atât de opuse și atât de specifice ale harului de creator al autorului „Intunecării“; acea *mohorită lumină* interioară, ce pare că singură, fără voie, smulge ființe, lucruri, din neființă și le poartă către lumea noastră într'un șuvoiu turbure, uniform, — o lumină crepusculară de vis, în care întâmplările nu pot curge decât într'un anumit sens și numai unele din ele, fiindcă tot ce e altfel e împiedicat de o presimțită și amară logică ascunsă; și acea hotărâtă tendință de construcție, acel drag de simetrie în planuri, — amândouă se limpezesc, se subțiază, într'atât doar ca să *organizeze* viața amorfă a materialului, nu să o acopere.

Întâlnirea cu Eminescu a fost astfel pentru acest mare romancier al vremii noastre, în același timp și un hotărât moment de răscruce sufletească și unul de lămurire tehnică. Cele două dimensiuni de cari vorbeam, crescuseră până la hipertrofie tocmai lângă acest prag: sumbrul viziunii a atins cea mai petresciană intensitate în *Duminica Orbului*, iar facilitatea de construcție în acele povestiri din jurul

Gretei Garbo, pe cari autorul, cu un admirabil gest de conștiință artistică, anunță că nu le va reedita niciodată.

Resuscitarea lui Eminescu a însemnat pentru d-sa un moment hotărâtor de constrângere, de autosupraveghere. Cu toate că tragicul destin al „Luceafărului“ își găsea loc firesc în viziunea întunecată de viață a lui Cezar Petrescu, tocmai aceasta trebuia să-l facă pe romancier să fie foarte atent ca să diferențieze „realitatea Eminescu“ stingându-și voit propriile licăriri interioare, evident într-atât cât se putea. Libertatea de arhitectură era și mai sever limitată de liniile știute ale vieții nefericitului poet.

Dar întâlnirea aceasta între două spirite mari n'a avut numai aceste urmări de disciplinare tehnică. E impresionant să îți dai seama cât s'a lămurit mai mult *autohtonul* din d. Cezar Petrescu din acele șoapte în amurg cu flacăra sfântă a sufletului lui Eminescu.

Și iată-l acum pe romancier pornind reconstrucția olipei de răscruce a României moderne: răscoalele. Căci dacă momentul material de trecere dela România mică la România Mare a fost 1916, momentul spiritual a fost 1907, cu tot clocotul surd și adânc care l-a premers și cu toată sguđuirea morală care i-a urmat.

Nu numai făgăduiala uriașă a Regelui Ferdinand, din care a crescut trupește și sufletește țara de azi, din 1907 pornește, dar tot cutremurul spiritual care a culminat în sămănătorism și se prelungește viu până la noi, în formele ce ne sunt necesare astăzi, tot de aici crește.

D. Cezar Petrescu a pornit reconstrucția acestei imense realități pe toate dimensiunile ei. Deaceea încearcă acorduri largi, simetrii de dramă și de simfonie.

Deocamdată avem uvertura — volumul întâiu, cel de față: lumini prelungi, de crepuscul, cu mocnite străfulgerări, departe. Cel de-al doilea va trebui să închidă furtuna: *Noi vrem pământ*, iar al treilea va coborî liniști sugrumate, funebre: *Pământ, mormânt...*

Cartea întâia e astfel necesar domoală. În ea se încheagă preludiile. Cu o covârșitoare documentație, cu un accentuat simț al proporțiilor, romancierul înseamnă planurile largi ale dramei: boerimea veche care abdică dela lupta aspră a vieții moderne — din prea multă liniște domoală ca Iordache Cumpătă, din lipsă de simț al realității ca Stroie Bârlădeanu, din pierderea dragostei de pământ ca Damian Cumpătă și mai ales prin fascinația ucigătoare a străinătății, ca Octav Udrea și cei mai mulți — arendașii jidani, ca Solomonică și Isidor Leibovici, cari ruinau viitorul ca să stoarcă tot din prezent, și între ei, strivită, agonizantă :

țărănimea, imbecilizată în cele mai multe locuri, mai păstrând unele lumini patriarhale de suflet pe întinderile Zapodiei, moșia bunului boier Iordache, moșie în ale cărei fărmece laspund multe din ale ținutului de copilărie a lui Eminescu, precum lui Moș Toader Gînga de aici îi răspunde Toader Gânj de acolo, după cum Dochîța e o altă întrupare, mai fugară, pe țărmuru aceleiași lac cu plavie, a fetei cu care odinioară visa copilul fugar al Caminarului Gheorghe. E interesantă această trecere de substanță dela o operă la alta...

Așteptând închegarea deplină, nu voi insista asupra amănuntelor cărții. Țin însă ca să însemn izbânda artistică remarcabilă care e creația acelu minunat personaj colectiv care e *jivalania*, furnicarul de copii în fericită vacanță, al Zapodiei, — priveghiat de, iarăși una din cele mai puternice înfăptuiri de viață ale prozei noastre: Smaranda Cumpătă, cu acel atât de dificil aliaj sufletelesc al ei de bunătate și energie aspră. Dar mai ales intensitatea de viață a jivalaniei ne îndeamnă să așteptăm cu destulă încredere momentul cel mai greu al romanului: *răscoala*, unde d. Cezar Petrescu va fi în pragul unui intens efort epic, puțin încercat de d-sa, — redarea mulțimii deslănțuite în valuri cari se alungă înainte și înapoi..

* * *

B. IORDAN : TRENUL ALBASTRU. — Cu ultimul său roman, d-l B. Iordan ne restabilește încrederea în posibilitățile sale epice. Încrederea aceasta fusese mult clintită de fresca în linii tari pe care o încercase nu de mult autorul „Normaliștilor“ în cartea *Revizori și inspectori*. Erau acolo aceleași calități de observație, aceiași putere de a prinde situații și atitudini omenești și de a le însemna sobru, — pe care le subliniasem cu nădejdi de la începutul carierei literare a autorului. Dar mai era și o înclinare neașteptată către frângerea liniilor epice în șarjă, către anecdotă chiar, care cobora în meschin planurile de viață, le trivializa aproape. Fiindcă lipsea tocmai acel fior de înțelegere tragică a vieții, — care însemna dela început una din cele mai adânci linii caracteristice ale personalității literare a d-lui Iordan. Dimpotrivă, alunecând către simpla contabilitate a unui registru cu oameni și mai ales cu întâmplări, prozatorul amenința să devină un fel de Damian Stănoiu al vieții învățătorești

Se pare acum că această renunțare la sine însuși n'a fost decât un accident poate datorit întreg d-lui V. Munteanu, care figura și el, drept coautor, pe copertă. *Trenul albastru*, aduce acelaș contur tragic al vieții mărunte.

Nu e însă viziunea sumbră a lui Cezar Petre-

scu, care se organizează până la o înțelegere fatalistă a existenței.

Eroii din „Trenul Albastru“, ca și cei din romanele dintâi ale d-lui Iordan, sânt dimpotrivă obsedați ai absolutului. Li împinge către ei nu visul, ci clocotul robust de energii de viață pe care-l simt în ei înșiși, care își cere destinderea cât mai largă. Fiecare din romanele d-lui Iordan e o cușcă în care se sbat vietăți tinere, până se fărâmă în izbiriile de gratii. Gratiile acestea nu sunt fatalități primordiale, ci proastă organizare socială. În „Normaliștii“ și „Invățătorii“, sufletul fremătând al unor tineri se însăngera de strânsorile școalei; în „Deltă“, de ale societății mondene; în „Trenul Albastru“, de ale vieții provinciale.

Așa se face că în „Trenul Albastru“ deși încearcă tema de care s'a abuzat atâta în literatura noastră, aceea a lumii de provincie, care u-sucă și ucide sufletul, — romancierul isbutește să-i dea o viață nouă; e drept, fără prea tari scilipiri, dar oricum deosebită în nuanțe.

Până acum tărâmul acesta era pentru epicii noștri un tărâm al *plictisului*, un „loc unde nu se întâmplă nimic“, ca în Sadoveanu, un loc unde viața curge amorțitor de încet, ca în „Oraș Patriarhal“, ca în „La Paradis general“. Și această stare de amorțeală, de coborâre a umanului în vegetal, — se infiltra lent dar sigur tuturor personajilor. Cei cari vin din altă lume, intră curând ca într'un somn, și trec aproape fără să simtă în starea vegetativă obicinuită a acestui tărâm.

În târgușorul din „Trenul Albastru“ acest *plictis* nu există, sau mai bine zis este copleșit de dinamismul interior al fiecărui personaj. Fiecare trăește intens, însă înăbușit de cadrul meschin. Fiecare, dorește și încearcă fapta, ca o evadare. De aceea în orașelul „Lascar Catargi“ se întâmplă multe, sânt explozii puternice de viață. Dar ele nu își găsesc spațiul, sânt respinse în ele înseși de pereți de oțel, — și atunci distrug mecanismul din care au pornit. Provincialul de până acum, era un om ucis lent încă din viață. Cei din „Trenul Albastru“ sunt toți fărâmați sufletește, dar brusc printr'o astfel de explozie. Această explozie apare mică din cauza blocului de neclintit în care ea se produce. Într'un larg de viață, ea ar fi grandioasă. Toate energiile acestea sufletești nu se pot destinde într'o faptă largă, fiindcă le împiedecă viața din jurul lor, care nu știe de așa ceva. Și atunci, repet, se sfărâmă pe ele înșile. Ție, spectator, care nu vezi proporțiile reale ci pe cele impuse ale dramei, ți se pare totul absurd, — această imensitate de tragic crescând din întâmplări atât de mărunte. Fiindcă uriașe energii sufletești sânt silită să se consume în simplu și banal *fapt divers*. Trenul Albastru, acela care

ar trebui să aducă miracolul, *extraordinarul*, în locul faptului *divers*, — nu sosește niciodată, fiindcă în acea stație pricăjită nu poate opri.

E aici astfel tot viziunea lumii provinciale din Sadoveanu, Cezar Petrescu și ceilalți gravori și ei de până acum, însă cu alte linii interioare sub aceleași aparențe.

De aceea sânt și aici serii de personaje identice aproape, nu însă multiplicat mecanic ci frânte la fel de acelaș cadru rigid. Tânărul inginer Grigore, înghesuit cu tot dorul său nesfârșit de creație în construcția unei linii de câțiva kilometri săraci, va succomba în fapt *divers* și va ajunge ratatul Glinka. Paul, ce putea fi un mare creator de gând sau artă, nu ajunge să aibă, nici măcar atâta loc de valorificare a sa cât acest inginer din timpuri mai bune. Mary Brașoveanu, ca și mama ei în tinerete, — înmuguriri exuberante de viață feminină, nu își găsec olinatul și pier sufletește fiindcă nu pot înflori.

Fiindcă peste tot, nu găsesc un clocot de viață, creatoare, de entuziasm creator, căruia mișcarea lor interioară să i se integreze. Cartea aceasta, ca și multe altele, în liniile ei cari nu vor să arate nimic altceva decât viața, — e și un document întunecat al acelor stări specifice nouă, de lipsă de orice elan creator în provincie, de forfotă străină de noi în Capitală.

În creionarea acestui document de viață, d-l Iordan aduce obicinuita sa putere de încordare adâncă în creație, calitățile de observație și schiță realistă, și de astădată mai mult: aduce o frumoasă împlinire a meșteșugului în construcție, de îmbinare liniștită a celor câtorva vieți pe care le ține în mână, și de îndreptare nesilită printre întâmplări a lor către sfârșiturile lor. I-ar trebui însă mai multă stăruință asupra apariției fizice a oamenilor săi. E curios. Romancierul acesta vede foarte realist viața dar personajilor ei refuză aproape să le dea înfățișare. Ele trăesc doar sufletește, — și asta, deși e acum de mult la modă, totuși de multe ori nu e deajuns.

* * *

MIRCEA ELIADE: ȘARPELE. — Un mănunchi de nuvele scrise ușor, pe fugă, — ca aproape toată proza literară a d-lui Mircea Eliade. Aceiași atmosferă de neliniște, de iritație erotică, ce îi e caracteristică. Sânt totuși interesante, fiindcă înseamnă încă o timidă evoluție în ciudatul proces psihologic care se desbate, — s'ar părea că fără voie, — în toată creația literară a autorului lui *Maitrey*. Ea pornește anume din ambiții și calcule cu totul cerebrale. De aceea nucleul dintâi din care crește este totdeauna *livresc*. Însă din ținuturile acesteia cu totul abstracte, ea, de îndată ce prinde să se organizeze, cade brusc, fără tranziție, adânc în teluric, în simțuri, în instinctele spe-

ței ce se deslănțue. Astfel ea aduce în șuvoi repede iritații, obsesii, patimi, — dar tot răul acesta tulbure fășnește dintr'un laborator sterilizat de lumini metalice. O impresie de artificial crește firesc în fața acestui fenomen ciudat, — și dacă la început te atrage cu licăririle sale stranii, fascinația asta ușoară ține foarte puțin și urmează reacțiunea de saturație, de plictiseală. E cazul oricărei anomalii...

Cu cât prozatorul a câștigat în tehnică, cu atât planul voluntar și lucid de început al creației a cătat să fie mai abil deghizat. A rezultat o falsă obiectivitate epică, ce a derutat pe aproape toți criticii noștri. În realitate, epica d-lui Mircea Eliade n'a adus nici odată o lume, adică oameni cari trăesc sau măcar patimi care se ciocnesc, — ci o sumă incertă de svârcoliri ale gândului propriu ce răbufneau în substraturi instinctuale cari puteau fi atribuite fără risc oricui. De aceea, toate multele sale romane au adus la lumină numai diferite *nume* puțin obicinuite: niciun om, nicio fire întreagă. Epica română nu-i datorește niciun personaj, în sensul întreg al cuvântului. Doar două figuri feminine trăesc, — numai și numai prin ceea ce aduce ca viață epica d-lui Mircea Eliade, instinctul erotic: Maitrey și domnișoara Cristina, — pe cele două planuri specific eminesciene: cel angelic pur și cel demonic.

„Domnișoara Cristina“ era pentru toate acestea o carte caracteristică. O carte ce se voia fantastică. Un fantastic însă construit lucid, la rece, după rețete dintre cari multe brevetate de romanele de aventuri. Și deodată în laboratorul acesta, o izbucnire de friguri erotice cari îi fac autorului festa să-i transforme tocmai personajul fantomă — defuncta domnișoară Cristina — într'o realitate carnală vie și unică între celelalte fantoze ce se pretindeau oameni.

Incercarea de creație fantastică nu a izbutit. Și-a dat seama și d. Eliade mai târziu dar, voluntar cum este, a reluat-o sub alt unghiu în „Șarpele“. N'a mai încercat crearea aceluși climat de boală și nebunie, în care amestecul de nedespărțit al halucinației cu viața să legitimizeze orice. Firea și viața în „Șarpele“ rămân nealterate. Fantasticul nu mai năvălește în om din afară. Ci crește din el. Inșă nu patologic, ci *mitic*. Autorul, care e un studios al religiilor primitive, știe multe despre accepțiunile magic-telurice ale imaginii șarpelui, — de mult odinioară.

Transformă bănuiala că aceste sensuri ar exista și azi, latente, în sufletul nostru, — în certitudine pe care clădește ca pe o premiză toată arhitectura logică a cărții. Pentru a uni însă planul mitic cu cel real, îi trebuia o soluție care azi e aproape imposibilă. Atunci, fără multă gândire, autorul a recurs la un fapt cu

totul arbitrar: eroul, un tânăr de educație foarte burgheză și foarte modernă, știe totuși să cheme și să vrăjească șerpi.

Un șarpe vine în adevăr și apariția lui trezește în mai multe femei, cari nu se deosebesc prin nimic între ele, n'au altă identitate nici fizică nici sufletească decât aceasta: diferitele reacțiuni ale imaginației erotice, — așa cum d. Eliade a citit la carte că chipul șarpelui va fi însemnat. Ca să scape de obsesia cărților — sau poate tot sub apăsarea uneia dintre ele, — autorul împinge imaginea până la figurații sexuale penibile:

„Văzuse cum șarpele se suie în palma lui Andronic și parcă simțise ea însăși răceala atingerii, parcă ar fi pătruns-o pe ea prea adânc săgeata aceia de carne nefirească“ (p. 99, 101 și 103).

Incurcat astfel cumplit, — fiindcă normal calea dela obsesie și vis ducea către faptă — d. Eliade, căutând o lume mai pură, s'a refugiat iarăși într'o carte. Lunga nuvelă „Șarpele“ capătă astfel un final de dragoste edenică, pură și firească în același timp, care ca decor al naturii, — apă, insulă, vegetație exuberantă, — ca și prin lumina ei romantică, amintește întru totul „Cezara“ lui Eminescu. E a doua interesantă urmă de influență eminesciană la d. Eliade, după cea luciferică din „Domnișoara Cristina“.

Ceea ce aduce însă nou în ultima sa carte, — deși timid, așa cum spuneam la începutul acestei cronici, — e o voință de a se îndrepta și spre celelalte realități ale vieții. Renunțând la multe din ambițiile grandioase de construcție, cel puțin aici d. Eliade consimte să vadă amănunte cari animă, dacă nu caracterizează, personajii și mai ales mediul pe care îl formează ele. Când nu e vorba prea mult de șerpi, prozatorul înseamnă foarte bine notații de viață burgheză în acel cosmos minor pe care îl alcătuiesc cele câteva familii de orășeni pornite în excursie ca să aranjeze măritișul unei fete.

Astfel de pagini de notații de viață mărunță, simplă, fără patetisme romantice mai ales, se organizează admirabil și în cele două nuvele mai scurte, cari completează volumul: „Intâlnire“ și „Aventură“. Inșă și aici, un punct artificial de plecare; ceea ce dă ambelor construcții epice o aparență de șubrezenie. Eroii ambelor, săraci, caută o aventură în mediul orășenesc modern, care nu le-o poate da, — și cad în ridicol. Foarte firesc. Inșă în spiritul fiecăruia e un șurub strâmb, scornit de autor: în Cernat, excesiva lui imprudență; în Lena Georgescu excesiva ei disperare față de pricinile ei obicinuite, de fapt divers.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

DESPRE DESCARTES publică o monografie de 200 de pagini, Biblioteca pentru toți, d. C. Noica. Intre tinerii noștri dedicați mai mult sau mai puțin filosofiei, autorul suie cu fiecare an către primul plan al atenției, prin eseuri de gândire personală, prin cercetări critice și prin tălmăciri. Caracteristica acestei frumoase și fecunde activități e înclinarea specială pentru filosofia carteziană, ceea ce constituie o raritate și un merit deosebit al d-lui C. Noica: acela de a se sustrage curentelor de cugetare impuse de actualitate.

Revista noastră a avut totdeauna cuvinte de caldă subliniere a probatelor sale însușiri. Și nu credem că le vor diminua cele câteva obiecțiuni, pe care le vom face cu privire la monografia de față.

Ea e intitulată „Viața și filosofia lui René Descartes” și în realitate e mai mult viața și mai puțin filosofia lui. Autorul recunoaște în prefață că o monografie de sinteză popularizatoare e o lucrare mai pretențioasă; ea se face de obicei la maturitatea unei cariere, iar nu la începuturile ei, cum e cazul de față. Scuzele pe care și-o găsește singur e justă: se împlinesc 300 de ani dela publicarea *Discursului asupra metodei* și scrisul filosofic românesc trebuia să participe și el într'un fel la această sărbătoare. Congresul dela Paris al filosofilor, ce s'a desfășurat în lumina acestei idei, a avut contribuția elogios primită a d-lui Ion Petrovici, pe care o tipărim în fruntea numărului acestuia al *Gândirii*. D. C. Noica, încurajat de circumstanță, ne-a dat monografia.

Ea are unele lipsuri.

Autorul trece foarte repede peste destule chestiuni importante cu expresia, ce revine mereu, „le știe toată lumea”. Și cum nu le știe toată lumea către care te adresezi pentru a populariza pe Descartes, lucrarea rămâne în suferință. Apoi, ni se vorbește mereu de „marele reformator al filosofiei”, dar lectorul neștiutor nu vede de nicăieri în ce constă această reformă. Dacă ambiția temerară a lui Descartes era să așeze pe baze raționale cu totul noi viziunea catolică a lumii, și să dărâme astfel aristotelismul scolastic, — cum credem noi — atunci era foarte necesar ca d. C. Noica să schițeze măcar o confruntare a cartezianismului cu scolastica pentru a reliefa în ce constă reforma. Mai ales că scolastica e ceva aproape necunoscut chiar în lumea filosofilor noștri. Ambiția aceasta a lui Descartes e de altfel un fapt de istorie a filosofiei pentru că, dincoace de punerea la index, pe care

o pomeneste d. Noica, există o bună perioadă, când cartezianismul înlocuiește tomismul ca justificare filosofică a catolicismului.

Tocmai de aceea nu înțelegem la autorul monografiei neconținută și supărătoarea suspectare a sincerității lui Descartes atât ca om cât și ca filosof creștin, cum ținea el să fie. Scrupurile, ce-l urmăreau pe cugetător, nu veneau desigur din teama condamnării, ci tocmai din grija de a-și acomoda gândirea personală cu esența metafizică a catolicismului în vederea ambiției de a înlocui aristotelismul tomist. D. C. Noica face din îndrăznețul cugetător un om prea mic și prea fricos.

Afară de acestea, ideile proprii ale filosofului nu s'adună în conture clare și puternice din lectura monografiei. Și aceasta e poate lipsa cea mai mare.

Remarcabilă cu deosebire e interpretarea unitară pe care d. C. Noica o găsește vieții lui Descartes, ca o serie de renunțări și de izolări succesive și ascendente sau ca tot atâtea „trepte ale singurătății”. Remarcabilă interpretare, dar nu exemplară singurătate, cum crede tânărul autor. Acea minunată „întoarcere a spiritului către sine” nu dela Descartes o putem învăța ca virtute a înțelepciunii. Ea e mult prea puțin în comparație cu *liniștea* într'adevăr magistrală, care e secretul disciplinei ascetice a Răsăritului ortodox. În această privință filosofii asceți din școala sinaită a lui Ioan Climax lasă în urmă, la o foarte palidă distanță, înțelepciunea lui Descartes. Și nu numai pe ea, dar și știința, analiza și remediile pasiunilor, stăpânite de ei incomparabil mai subtil decât de el, exact cu o mie de ani înaintea lui. Dar acestea sânt lucruri ce nu se cunosc încă în lumea gânditorilor noștri.

Am scris aceste obiecțiuni cu un sentiment de caldă prețuire pentru activitatea filosofică a d-lui C. Noica, în general. Și măcar că d-sa declară în prefață drept imposibilă o revenire asupra monografiei, îl socotim totuș ca fiind cel mai chemat s'o facă, atât pentru oinstirea lui Descartes cât și pentru însușirile ce-l disting pe tânărul autor.

SPIRITUALITATEA SATULUI e tema unui studiu interesant, cu făgăduința de continuare, pe care d. Gheorghe Focșa îl tipărește în revista *Sociologie românească*. Direcția nouă către aprofundarea esenței românismului, prin cerceta-

rea mai întâiu amănunțită a realităților concrete, pe care d. D. Gusti, părăsind universalismul sociologic, a dat-o școalei sale în ultimul timp, era firesc s'o salutăm cu bucurie în paginile *Gândirii*. Noi suntem doară cei dintâi cari am preconizat o întoarcere acasă a științei românești când ea vagabonda ca un zmeu rupt din ață prin toate vânturile văzduhului internațional. De aceea, citim astăzi, cu satisfacție rânduri cum sunt cele următoare din studiul d-lui Focșa :

„Oricare dintre aceste aspecte diferite ale existenței omenesti de la sate ar fi cercetate, ele vor lăsa deopotrivă puțința să se întrevadă convergența tuturoră către trăsăturile unei structuri sociale specifice, care stă să fie definită. Acestea constituie temeiul pe care se va clădi cultura originală românească de mâine.

„Pentru noi, cercetarea civilizației și spiritualității sătești are o valoare deosebită și consecințe incalculabile. Acestea precedă cu multe veacuri afirmarea noastră culturală și constituie fondul permanent din care se pot hrăni creațiunile originale, când eforturile năzuiesc să adâncească cursul istoric al civilizației autohtone, utilizând elementele esențiale tradiționale”.

Sânt parcă rânduri rupte din articolele noastre de acum cincisprezece ani. Chiar cuvintele sînt aceleași. Am zice, în glumă, că e vorba de un plagiat, dacă nu ne-ar încânta această transpunere a gândirismului pe plan sociologic. Dar aici nu-și poate avea locul un orgoliu stupid, când o idee se dovedește fecundă pe diferitele planuri ale activității spiritului.

D. Gh. Focșa consideră spiritualitatea satului sub patru aspecte deosebite: filosofic, magic, teologic (adică religios) și pozitivist (adică naturalist). Se resimte în acest fel de a vedea influența lui Auguste Comte, citat de autor, cu cele trei faze celebre ale sale; atât că, în studiul de față; ele sânt patru, — magică și teologică distincte — și nu sânt luate în raport de succesiune ca la părintele sociologiei, ci în raport de simultaneitate, cum e indiscutabil mai just și mai real.

Uimitoare într'adevăr sânt gândurile țărănilor despre cunoaștere, despre demnitatea și limitele ei, gânduri pe care d. Focșa nu se sfiște să le apropie de ale lui Kant. Curioase ca totdeauna sânt superstițiile, adică practicile și credințele magice, cum le numește autorul. Foarte insuficiente elementele adunate din gura aceluiași țărani pentru a caracteriza concepția lor religioasă despre viață. În această privință orice cercetător nu trebuie să se lase înșelat de aparențe. Psihologia țărănilor nostru e profund creștină. E adevărat că reziduurile superstițiilor au o parte apreciabilă în compoziția acestei psihologii. Dar

ele nu dau nota dominantă. Centrul sufletului îl ocupă credința creștină. Superstițiile și practicile magice stau în umbra periferiei sufletești și sânt inconjurate mai totdeauna de o anume ferreală a lucrurilor nepermise. Cine „face fermece” în popor are conștiința limpede că lucrează cu puterile diavolului, iar nu cu puterile lui Dumnezeu. Această distincție însăși ne arată că locul dominant în sufletul țărănesc îl ocupă concepția creștină.

Studiile de antropologie religioasă ne instruesc de altfel nespuse de limpede asupra acestui proces: o religiune nouă, cum a fost creștinismul, nu evacuează complet din sufletul popoarelor elementele religiei pe care a distrus-o și a înlocuit-o. Ele rămân și coexistă la periferia centrului, pe care acum îl ocupă noua credință. Superstițiile și practicile magice nu sunt altceva decât strigoii zeilor păgâni, cari au murit.

Aceasta e o regulă elementară, ce trebuie să călăuzească pe sociolog în această latură prea delicată a cercetărilor sale.

O altă regulă, fără care nu se poate înțelege în niciun caz profunda spiritualitate creștină a poporului nostru e buna cunoaștere a teologiei din partea sociologului. Căci teologia populară nu e decât o răsfrângere și o asimilare a teologiei Bisericii.

Numai cu ajutorul lui Auguste Comte, cum se pare că face d. Focșa, nu se poate pătrunde în tainele psihologiei religioase a poporului nostru. În această direcție, un distins fost student al nostru, d. Niță Mihai, actualul colaborator al *Gândirii*, a făcut o lucrare model: *Teologia creștină în folklorul românesc*, unică până azi în acest gen, cu rezultate revelatorii, ce-ar putea sluji mult cercetărilor școalei sociologice, dacă am avea fondurile necesare s'o tipărim.

Studiul d-lui Gh. Focșa cuprinde caracterizări generalizatoare ale spiritualității sătești, întemeiate însă pe un material foarte local, fragmentar și, deci, insuficient. Autorul, pentru continuarea acestor interesante cercetări, nu trebuie să se restrângă numai la materialul adunat în campaniile monografice de până acum, când are la îndemână imensa colecție de folklor tipărită de Academia Română. Ea constituie o comoară inepuizabilă de interpretare și de sinteză a spiritualității populare.

În orice caz, cu efortul d-lui Focșa, care e numai un moment din activitatea școalei d-lui D. Gusti, sociologia românească face un pas considerabil dincolo de diletantismul superficial și ireponsabil al d-lui Ralea, bunăoară, care decretă acum zece ani că poporul românesc e ateu pur și simplu.

ISTORIA UNEI CONVERTITE. Intre snobismele practicate de aristocrația Rusiei țariste era și trecerea din când în când la catolicism. O socoteau unii boeri ca un semn de distincție, tot așa cum era acela de a vorbi franțuzește. Un Petre Ciadaiew își justifică trecerea lui pe motivul că, dacă Rusia ar fi fost catolică, nivelul cultural al masselor ar fi fost și el mult mai ridicat. Sânt și la noi publiciști naționaliști ca d. Nicolae Roșu, cari mai gândesc în felul lui Ciadaiew de acum o sută de ani, dar fără să vadă nivelul cultural al masselor din nenorocita Spanie. Alți aristocrați însă n'aveau nici această justificare oricât de falsă: trecerile lor erau acte de snobism. Și tocmai de aceea rămâneau cazuri cu totul izolate, ce se stingeau odată cu persoanele „convertite“.

Fenomenul s'a repetat și la noi în sânul unei boierimi paraponisite prin căderea privilegiilor de nobleță. Un Wladimir Ghika s'a făcut catolic pentru a rămâne mai departe — prinț!

Tot astfel s'a petrecut și cu această Anastasia, o *prințesă de Georgia*, convertită și pusă apoi, după un cunoscut obicei, să-și povestească isprava.

Broșura cu istoria convertirii ei a fost tradusă în românește și pusă în circulație de cercurile catolicismului militant din București. Fata unui guvernator țarist, hrănită în adolescență cu lecturi raționaliste, fără niciun contact cu biserica ortodoxă pe care n'o cunoaște, se împrietenește cu niște călugărițe benedictine și trece la catolicism. Asta e tot. Nicio frământare, nicio adâncire sufletească, nimic din ceea ce alcătuiește istoria dramatică a marilor convertiți.

Broșura e o biată p'atitudine.

Ce-a îndreptățit traducerea ei în românește?

Singur gândul prozelitismului printre femeile române, al traducătorului anonim și al editurii, care e revista *Farul Nou*, ce se trimite gratuit cucoanelor din Capitală. Sânt acele femei ortodoxe cu micile lor chestiuni sentimentale și intime, care merg pe la anumți preoți cu „liturghii“ și „acatiste“, dar mai trec Marțea și pe la Catedrala Sfântului Iosif că, vezi, nu strică un acatist în plus pentru Anton din Padova. Poate se prinde!

În astfel de suflete nesigure și turburi vrea să pescuiască propaganda catolică cu această mizerie de broșură. Dar are însemnătate numele: Anastasia, prințesă de Georgia, trecută dela ortodoxie la catolicism! E sugestiv, nu? Și, mai ales printre femei, te pomenești că are efect.

Dar mizeria acestei șiretenii „misionare“ nu rămâne mai prejos de mizeria broșurii.

VASILE PÂRVAN a răposat la 26 Iunie 1927. Au trecut zece ani ca ziua de ieri. Dar imaginea lui e neconținut îmborsătată de iubirea pioasă a ucenicilor. Numeroase studii și articole închinare amintirii lui întretin un adevărat cult în jurul acestui nume de nobil și înalt prestigiu în cultura noastră. Fericit într'adevăr dascălul care izbutește să trăiască astfel, după moarte, în memoria discipolilor! Memoria lor e o răsfângere a chipului său spiritual, ce se readună și se reîntregește din colectivitate deasupra mormântului, în regiunea pietății, care e, desigur, un semn de nobleță al sufletului omenesc.

În acest climat de puritate e scrisă și cea mai nouă carte despre *Vasile Pârvan* a profesorului Ilie Ion, tipărită la „Ramuri“ în Craiova. Am deschis-o cu surprindere și curiozitate îndolnică: Ilie Ion... un nume de care n'am auzit încă. Lucrarea însă îți dă încredere dela primele pagini. Conținut și sfârșești. Și constați să ai aface cu un nou eseist, aproape un virtuos al genului. Pentru cine e nevoit să citească zilnic verzi și uscate, manuscrise și tipărituri, asemenea descoperiri sânt oaze de bucurie.

Iată-l pe autor evocând elocvența lui Pârvan din timpul faimoaselor prelegeri despre „Doctrina salvării“:

„Și s'a născut în Nazaret!“ a exclamat într'o propoziție de început, pe un ton adânc, grav, de un timbru impresionant, ca ceva din altă lume. Restul? Nu l-am reținut. Transpus în atitudine de pură contemplație, te lăsați furat de armonia frumos orchestrată a cuvintelor, de cadența periodelor, care veneau ca notele unei simfonii grave, răscolindu-ți sufletul, ridicându-l și coborându-l într'un ritm viferos, desordonat: aci lăsându-se lin ca un râu trecând printre pajști frumoase; aci involburându-se, schimbând peisajul în stânci abrupte, cu perspective frânte și împinse înapoi, cu fășii de cer și scâpărări de trăsnet în noapte, cu alunecări de stele căzătoare și înghițite în hău de întuneric. Stătea pe un scaun, nu făcea niciun gest: i se lumina însă fața, capul se ridica în sus, trupul cabra puțin și fraze de-o uimitoare corectitudine formală erau svârșite în sală. Urmă apoi o pauză: se retrăgea, capul se lăsa pe umeri, trupul se frângea, figura se contorziona tragic, ca stăpânită de chinurile creației interioare, după care urma iluminarea, capul sălta pe umeri și timbrul vocii lui Pârvan răsuna iarăși“.

Am asistat și eu la lecțiile despre „Doctrina salvării“ și pot să rectific pe d. Ilie Ion cu un amănunt foarte precis: prelegerea despre Nazarinean a făcut-o stând în picioare, iar nu pe scaun. Amănuntul acesta a fost remarcat atunci

de toată asistența care urmărea încordată acest curs din care nimeni s'a înțeles absolut nimic. Eu sânt sigur că nici Vasile Pârvan nu înțelegea. Prelegerile acelea erau efuziuni lirico-filosofice, impresionant de confuze, cărora masca profesorului le împrumuta nu știu ce aer grav și tragic. Subiectul trecea dincolo de puterea vorbitorului și ceea ce ne covârșea pe toți era sbuciumul lui real și comunicativ de a pătrunde în tainele, pe care le atingea mai mult cu antenele ambiției decât cu spiritul lucid.

Așa e de altfel toată literatura lui eseistică. Vasile Pârvan n'a isbutit să-și articuleze clar gândurile. Și cred că scrisul lui a rămas nebulos din pricină că însăși concepția lui nu ajunsese la claritate și la siguranță. Totul e interesant, firește, în această personalitate de nobile eforturi spirituale. Dar sâmburul ei lăuntric era parcă alcătuit din cioburi nesigur legate între ele. D. Ilie Ion îi urmărește cu dragoste pioasă meandrele stărilor sufletești șovăitoare, ce-și căutau odihna când în stoicism, când în desnădejdea sceptică sau în pragul creștin. Autorul vede just: Pârvan n'a fost creștin. Dar uneori a voit parcă să fie. Din ce știm noi și din citatele, pe care le dă autorul, Pârvan nu pricepea creștinismul. Era atât de obsedat de Marcu Aureliu încât atribuia doctrinei Mântuitorului o valoare inferioară stoicismului! Marcu Aureliu mai presus de Hristos! Evident, cine judeca în felul acesta nu se poate zice că stăpâna proporțiile.

Pe urmă, o nehotărâre penibilă asupra lucrurilor prime: uneori crede că nimic nu există dincolo de moarte; alteori afirmă că sufletul e nemuritor.

Vasile Pârvan a fost frământat mai mult de ambiția problemelor decât de problemele existenței și ale spiritului. Singurătatea cântată de el, frumos cântată, era mai degrabă o singularitate. Fiindcă omul era foarte sociabil și dornic de contactul cu mulțimea. Episodul din timpul neutralității, pe care îl povestește d. Ilie Ion, nu e un caz ilustrativ pentru nefericirile marilor singuratici neînțeleși. E, dimpotrivă, dorința lui Vasile Pârvan de a se fi văzut actualizat în spiritul tineretului, care cerea războiul și neizbânda lui de a se face înțeles. Un spirit echivoc nu e menit să cucerească victorii de popularitate mai ales într'un moment categoric cum era acela, când nu puteai spune decât alb sau negru. Iar Pârvan iubia mult popularitatea.

În ce privește atitudinile sale filosofice, eu îl găsesc lipsit de curaj. Dacă într'adevăr era convins de superioritatea înțelepciunii antice, n'a avut puterea s'o impună împotriva creștinismului. Sau măcar s'o afirme răspicat. I-ar fi trebuit voința unui Proclus.

Ceea ce e într'adevăr frumos la el e acel praf

de marmură al melancoliei așezat peste frazele grandilocvente, melancolie adunată lent din ruiunile antice, în studiul cărora se adâncise ca nici un alt învățat român. Desigur, studiile sale de specialitate vor însemna infinit mai mult pentru știința românească, decât eseurile sale echivoce și nearticulate pentru spiritualitatea noastră.

D. Ilie Ion îl vede altfel și scrie foarte frumos despre dânsul. Din citatele, pe care le face, dovedește o largă cultură literară, de caracter eclectic, așa cum era și cultura lui Vasile Pârvan, om cu vastă și variată lectură cum fusese numai un Vasile Bogrea.

La numeroasa literatură, care întreține atât de pios cultul amintirii lui Pârvan, și în care strălucește acea rafinată evocare a d-lui Al. Busuioceanu: *Pârvan gânditorul*, se adaugă, desvăluind un talent nou, această carte.

GOGOMANIILE D-LUI EUGEN LOVINESCU. De multă vreme nu ne-am mai ocupat de critica d-lui Eugen Lovinescu. Nu ne-a interesat și nu ne interesează. Părerile sale despre alții sau despre noi n'au altă valoare decât acel sec „cața-cața” al coșofenelor, ce zboară din copac în copac, lăsând și ele în urmă ceea ce pot. Asemenea secreții cerebrale nu merită atenție.

Dar d. Eugen Lovinescu nu e numai un critic neputincios, care schimbă zece păreri contrare despre același scriitor, nu e numai un biet scriitor ratat, care recurge la mășcări pentru a fi luat în seamă fie și numai prin meritate injurii; d. Eugen Lovinescu e, pe lângă toate acestea, și un publicist neonest. Neonest, fiindcă îi lipsește simțul responsabilității.

Într'un foileton din *Adevărul*, unde vrea să apere, împotriva d-lui N. Iorga, pe d. T. Arghezi, „cel mai mare poet contemporan”, care până mai deunăzi nu avea absolut niciun talent pentru același d. Lovinescu, — a scris-o doar, sub semnătură, în defunctul său *Sburător!* — criticul face afirmația că poetul în chestiune „a schimbat fața poeziei românești” și „sub înrâurirea lui s'a dezvoltat toată lirica noastră, influențându-i și fertilizându-i pe toți poeții, fie ei și tradiționaliști (*Nichifor Crainic, I. Pillat, V. Voiculescu, etc.*)”.

Întâia oară iese o asemenea afirmație din condeiul unui gogoman! Chiar d. T. Arghezi, pentru care *lovinesc* însemna până mai deunăzi *baligă* și mai rău decât atât, se va fi scărpinând în ceafă citind asemenea năzbâtii. Ce-are aface poezia unui I. Pillat cu a d-lui T. Arghezi? Ce-are aface poezia d-lui V. Voicu-

lescu? Și ce-au aface versurile mele? Mi s'a spus că în cărțile d-lui Lovinescu aceleași versuri ale mele sânt vlahuțiene. Acum iată-le argheziene! Sărmanul criticuț!

Nu e în obiceiul nostru să ne apărăm singuri producțiile literare. Odată date la lumină, fiecare le judecă după cum poate. Iar noi nu sântem stăpâni pe judecata nimănui.

Dar pentru respectul adevărului, un critic onest ar fi putut observa următoarele:

D. T. Arghezi ne-a fost o vreme colaborator. Cu lucruri foarte decente. Și mai mult decât atât: *cu lucruri modelate după crezul artistic, atât de definit, al revistei Gândirea*. Altfel, n'ar fi putut colabora. Faima poetului datează însă dinnainte de fundarea revistei și anume: dela *Șesurile Natale*, apărute în 1916, și unde se găesc toate elementele acestui crez!

Un alt critic, d. G. Călinescu, recensând la apariție *Cuvintele potrivite* ale d-lui Arghezi, găsea în ele ecouri și influențe succesive din variatele faze și curente literare afirmate de peste 30 de ani încoace. Și își documenta afirmațiile cu citate paralele. D. T. Arghezi e un talent care se acomodează. Liber de orice crez, el le adoptă pe rând. Și un capitol foarte interesant de studiat e *influența spiritului gândirist asupra producției sale poetice*. Ce-a dat mai bun d. T. Arghezi e scris în acest spirit și nu seamănă cu ceea ce scrisese mai înainte, cum nu seamănă cu ceea ce scrie de câțiva ani încoace, descând compune modernist, adoptând tehnica versurilor libere. Recitiți „psalmii“ săi, recitiți frumoasa prefață a *Cuvintelor potrivite*, pentru a vedea cât de puternică a fost influența gândirismului asupra sa!

Acesta e adevărul istoric.

Și n'am fi avut niciun interes să-l spunem noi chiar; l-am fi tăcut cum l-am tăcut și până acum, — dacă nu ne-ar fi scos din rezerva obișnuită gogomania afirmațiilor d-lui Eugen Lovinescu. E inutil să întrebăm dacă sărmanul criticuț poate să-și susțină măcar cu o lotă documentară gogomaniile!

GOGOL TALMACITOR LITURGIC. Ortodoxia rusă a fecundat cugetarea și arta împărăției vecine într'o măsură neatinsă în nicio altă țară. Fenomenul actual al acelei eflorescențe filosofice spiritualiste, cu care răspund din refugiile lor prin Europa gânditorii creștini satanismului bolșevic, nu e decât continuarea unei vechi tradiții spirituale cu adânci rădăcini

în cultura Rusiei. În centrul acestei direcții stă geniul lui Dostoievski, absorbind în el lamura slavofilismului național și religios, ce l-a precedat, și răsfrângând-o asupra întregii școale filosofice, care, prosperă azi în exil, i se recunoaște tributară.

Caracteristic întru totul e faptul că acești romancieri și cugetători nu sânt teologi de pregătire, ci laici, cari respiră duhul lui Hristos din pură sete religioasă. Nici Kireewski, nici Homiakow, nici Aksakovii, figurile reprezentative ale slavofilismului, nu erau teologi, precum n'a fost Dostoievski și nu sânt azi Berdiaew sau Pavel Florenski.

Tot astfel n'a fost Nicolae Gogol; creatorul nuvelei și al romanului rus, ca studii, n'avea decât liceul. Dar opera lui, când nu e satiră de moravuri sau epică de stepă, e străbătută de un puternic suflu ortodox, ce se ridică uneori până la mistică. Și nu ne gândim numai la ultima fază a vieții sale când orgoliul scriitorului a fost cu totul nimicit de umilința pelerinului care avea să călătorească la Ierusalim și, reîntors în patrie ca ascet pribeag, avea să moară în extazul rugăciunii, în fața icoanelor, Nicolae Gogol e un spirit profund religios din copilărie.

Între scrierile sale din epoca anterioară asce-tismului riguros sânt și aceste *Meditații asupra dumnezezeștii liturghii*, pe care le traduce întâia oară în românește, ireproșabil de frumos, părintele Marian Dumitrescu (Tipografia Sf. Episcopii, R. Vâlcii). Traducătorul le dă sub titlul: „Dumnezeiasca liturghie meditată de Nicolae Gogol“. Dar nu e vorba de meditații propriu zise. E vorba pur și simplu de o explicare succintă și pe înțelesul tuturor a sublimei drame liturgice, care constituie sâmburul cultului ortodox. Un scriitor laic tămăcind sfânta liturghie! Și totuș Nicolae Gogol e familiarizat cu ea ca un adevărat preot, o înțelege ca un creștin împătimit de frumusețea ei sacră și o lămurește cu siguranța unui teolog versat. Citi-torul are desfășurarea limpede a întregii slujbe duminicale și e inițiat în tot sensul ei tainic.

E regretabil că o asemenea carte a apărut într'o editură atât de locală: toate tipăriturile ieșite astfel au soarta unei restrânse răspândiri. Și sânt astăzi în țară numeroși intelectuali subțiri, cari doresc să fie inițiați în semnificația cultului ortodox. Cartea aceasta a unui mare scriitor ar fi cea mai potrivită pentru ei.

NICHIFOR CRAINIC